

Hrvatsko vojno nazivlje u povijesnoj perspektivi

Gottštajn, Jurica

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:709682>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-10**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Jurica Gottštajn

**HRVATSKO VOJNO NAZIVLJE U POVIJESNOJ
PERSPEKTIVI**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

Jurica Gottštajn

**HRVATSKO VOJNO NAZIVLJE U POVIJESNOJ
PERSPEKTIVI**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Mario Grčević

Zagreb, 2022.

Sažetak

Razvoj hrvatskoga vojnoga nazivlja svoj službeni početak doživljava u drugoj polovici 19. stoljeća kada se hrvatski jezik kao službeni uvodi u sve postrojbe hrvatske vojske u sklopu Kraljevskoga hrvatsko-ugarskoga domobranstva. Za razvoj hrvatskoga vojnoga nazivlja najzaslužniji su prijevodi mađarskih vojnih priručnika koje je preveo Bogoslav Šulek. Početak bilježenja vojne riječi seže dublje u prošlost, u 16. stoljeće. U ovom radu daje se pregled rječničke građe od 16. do 20. stoljeća, kada hrvatsko vojno nazivlje 1918. i 1945. godine izlazi iz službene uporabe. Nakon osamostaljivanja moderne Republike Hrvatske devedesetih godina prošloga stoljeća hrvatsko vojno nazivlje ponovno se oživljava u sklopu uvođenja hrvatskoga jezika kao službenoga u Hrvatskoj vojsci.

Ključne riječi: hrvatsko vojno nazivlje, terminologija, vojna terminologija, hrvatska leksikografija, hrvatski jezik

Abstract

The development of Croatian military nomenclature experienced its official beginning in the second half of the 19th century, when the official Croatian language was introduced to all units of the Croatian army as part of the Royal Croatian-Hungarian Home Guard. Most important figure for the development of Croatian military nomenclature are the translations of Hungarian military manuals translated by Bogoslav Šulek. However, as we will see in this paper, the beginning of recording military words in Croatian lexicography goes deeper into the past, to the 16th century. The paper will present an overview of the dictionary material through the pre-standard period, i.e. from the 16th to the 19th century, then it will cover the standard period of the 19th century, up to the 20th century, when Croatian military nomenclature experiences a sudden stop in its development in 1918. and 1945. After the independence of the modern Republic of Croatia in the 1990s, Croatian military terminology was revived and introduced as an official language in the Croatian army.

Key words: Croatian military nomenclature, terminology, military terminology, Croatian lexicography, Croatian language

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Teorijski pregled	2
2.1. Terminologija ili nazivlje.....	2
2.2. Razvoj terminologije	4
2.3. Osnovni pojmovi u terminologiji	5
2.3.1. Pojam.....	5
2.3.2. Definicija.....	6
2.4. Načini postanka novih naziva	7
2.5. Terminološka načela	7
2.6. Istraživači vojnoga nazivlja	8
3. Povijesni pregled vojnoga naziva u rječnicima i u rječničkim građama dopreporodnoga razdoblja	10
3.1 Početak leksikografskoga rada - 16. stoljeće	10
3.2. Faust Vrančić i njegov <i>Rječnik pet najuglednijih jezika Europe</i>	11
3.3. Razdoblje djelovanja isusovačkih leksikografa u Hrvatskoj – 17. i 18. stoljeće	12
3.3.1. Jakov Mikalja i <i>Blago jezika slovinskoga</i>	13
3.3.2. Juraj Habdelić i njegov <i>Dikcionar</i>	14
3.3.3. Ardelio Della Bella i <i>Dizionario italiano, latino, illirico</i>	15
3.3.4. Rječnik Franje Sušnika i Andrije Jambrešića	16
3.4. Rukopisna ostavština Ivana Tanzlinghera Zanottija.....	16
3.4.1. Zagrebački rukopis (1679.)	17
3.4.2. Padovanski rukopis	18
3.4.3. Londonski rukopis s dodatkom <i>Raccolta d'alcuni termini militari che s'attrovano sparsi nel Libro Maresciallo</i>	23
3.4.4. Zadarski rukopis	25
4. 19. stoljeće - razdoblje uspostavljanja hrvatskoga vojnoga nazivlja	25
4.1. <i>Němačko-ilirski slovar</i> Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića	26
4.2. <i>Juridisch-politische Terminologie</i>	29
4.3. Vojni priručnici hrvatskih domobrana (1868. – 1874.).....	31
4.4. Bogoslav Šulek – stvaratelj hrvatskoga vojnoga nazivlja	33

4.4.1. Jezik u domobranstvu.....	35
5. Na prijelazu u 20. stoljeće	38
6. Vojno nazivlje u modernoj Hrvatskoj.....	41
6.1. <i>Razlikovni popis vojnih nazivaka i Vježbovnik oružanih snaga</i>	42
6.2. Izgradnja vojnoga nazivlja u Republici Hrvatskoj.....	43
7. Zaključak	45
8. Literatura.....	47
8.1. Izvori.....	50
8.2. Internetski izvori:.....	51

1. Uvod

Hrvatsko vojno nazivlje počelo se razvijati u 16. stoljeću kada izlaze dva vojna pravilnika za potrebe ugarske krajine, u vrijeme teških ratnih stradanja Hrvata od Osmanskoga Carstva. Nakon tih pravilnika razvoj vojnoga nazivlja može se pratiti u rječnicima koji su se pisali u narednome periodu, počevši od *Rječnika pet najuglednijih jezika* Fausta Vrančića, zatim u rječnicima isusovačkih leksikografa, rukopisne ostavštine Ivana Tanzlinghera Zanottija i njegova aneksna rječnika koji je donosio isključivo riječi vojne terminologije, pa sve do radova Bogoslava Šuleka na uspostavljanju domobranske terminologije. Hrvatsko vojno nazivlje potiskuje se iz službene uporabe u 20. stoljeću, a nakon osamostaljenja Hrvatske devedesetih godina 20. stoljeća vojno nazivlje ponovno se oživljava.

U ovom radu prikazat će se istraživanja među ostalim jednoga od trenutno najistaknutijih proučavatelja vojnoga nazivlja Dalibora Vrgoča, čiji je znanstveni rad usmjeren na terminološko proučavanje postanka hrvatskih vojnih naziva. Budući da se ovaj rad bavi nazivima i terminologijom (nazivoslovljem), donijet će se i kratki osvrt na teoriju terminologije kao znanosti, a u sklopu toga dat će se pregled o istraživačima vojnih naziva. Osim radova Dalibora Vrgoča, prikazat će se istraživanja i drugih istaknutih hrvatskih jezikoslovaca o hrvatskom vojnom nazivlju (Ham 2016, Horvat i dr. 2015, Horvatić 1995, Mamić 2007, 2008, Martinčić 2020 Šimundić 1991, Vince 1990).

Prema Lani Hudeček i Milici Mihaljević (2018; 4) sustavan rad na izgradnji hrvatskoga nazivlja započinje polovicom 19. stoljeća. U to doba javlja se potreba da se hrvatsko nazivlje izgradi u svim znanstvenim strukama, jer je tadašnje nazivlje bilo na stranim jezicima (njemački, talijanski, mađarski). To je doba procesa standardizacije u kojem se uklanjao jaz prouzročen činjenicom da je za razliku od hrvatskoga u tim jezicima vojno i drugo nazivlje bilo uspostavljeno i kultivirano. Najistaknutija osoba koja je u to doba radila na izgradnji hrvatskoga nazivlja bio je hrvatski leksikograf slovačkoga podrijetla Bogoslav Šulek. Vojno nazivlje bilo je podložno promjenama ovisno o društveno-političkom uređenju, i kako se ono mijenjalo, mijenjalo se i vojno nazivlje. Prema hrvatskom jezikoslovcu i književnom povjesničaru Radoslavu Katičiću (1999; 301.-302.) postoje tri vrsta nazivlja: službeno nazivlje, apstraktni

pojmovi, te stručno i znanstveno nazivlje. Vojno nazivlje smješta pod službeno nazivlje koje je strogo propisano, uz zakonsko i upravno nazivlje.

2. Teorijski pregled

2.1. Terminologija ili nazivlje

Prema *Hrvatskom jezičnom portalu* definicija riječi *naziv* glasi da je to “1) Riječ kojom se što imenuje ili označava; ime” i “2) Oznaka pojma određenog u kojem znanstvenom jeziku s pomoću jezičnoga izraza; nazivak, termin”¹. Isto tako, za riječ *termin* glasi da je to “znanstveni ili stručni naziv ili ime za određeni pojam; točno određeni i kodificirani izraz; naziv, nazivak”². Kao što možemo vidjeti, u hrvatskom jeziku riječi *naziv* i *termin* istoznačne su riječi.

Riječ *terminologija* dolazi od grčkih riječi *terminus* (međa, cilj, granica, kraj) + *logos* (govor, riječ) (Mihaljević 1984; 148). Ta se riječ danas upotrebljava u dva osnovna značenja: 1) *Terminologija (nazivlje)* kao sustav termina (naziva) u određenome području. To područje može biti znanstveno, tehničko, umjetničko i dr. (Hudeček i Mihaljević 2012; 11). 2) *Terminologija (nazivoslovlje)* kao znanstvena grana koja se bavi proučavanjem pojmova i njihove upotrebe. (Hudeček i Mihaljević 2012; 11).

U suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika možemo pronaći objašnjenja da su pojmovi *nazivlje* i *terminologija* sinonimi. U *Rječniku hrvatskoga jezika* pojam *terminologija* i *nazivlje* je istoznačan te piše da je “nazivlje ukupnost ili popis stručnih naziva, sin. terminologija” (Anić 2007; 281).

Prema autorima *Školskoga rječnika hrvatskoga jezika* pojmovi *nazivlje*, *terminologija* i *nazivoslovlje* su sinonimi. Tako je u *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* pojam *terminolgija* definirana kao “interdisciplinirana znanost koja se bavi proučavanjem pojmova, naziva i nazivlja; sin. nazivoslovlje 2. n. nazivlje” (Birtić i sur. 2012; 784), za *nazivlje* stoji da je to “sustav naziva u kojoj struci ili području, sin. terminologija” (Birtić i sur. 2012; 368), a za *nazivoslovlje* navode identičnu definiciju kao za terminologiju “interdisciplinirana znanost koja se bavi proučavanjem pojmova, naziva i nazivlja, sin. terminologija” (Birtić i sur. 2012; 368).

¹ <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> – pristupljeno 15. kolovoza 2022.

² https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19mUBF%2F – pristupljeno 15. kolovoza 2022.

U *Velikom rječniku hrvatskoga standardnoga jezika* stoji da terminologija ima dva značenja: 1) "ukupnost naziva potrebnih jednom znanstvenom području, nekoj struci ili djelatnosti, sin. nazivlje"; 2) "znanstvena grana koja se bavi proučavanjem pojmova, naziva i nazivlja, obuhvaća usustavljivanje i definiranje pojmova te prikazivanje nazivlja na osnovi utvrđenih načela i metoda; znanost o terminima, sin. nazivoslovlje" (Vajs Vinja 2015; 1522).

Da bi neko nazivlje ušlo u standardni rječnik nekoga jezika, na usavršavanju i normiranju toga nazivlja moraju surađivati jezikoslovci i oni stručnjaci koji se bave tim područjem u kojemu se stvara nazivlje.

Terminologija (nazivoslovlje) kao znanost koja proučava nazivlje različitih područja (znanstveno ili neko drugo nazivlje u funkcionalnome stilu hrvatskoga jezika), objašnjava načine postanka termina (naziva) i sadrži svoja terminološka načela³.

U nas se uobičajilo rabiti nazive *naziv* i *nazivlje*, a paralelno i *terminologija*, katkada u oba značenja.

Terminologija (u značenju br. 2) je interdisciplinarna znanstvena grana jer proučava nazivlje svih struka, stoga ona jednim dijelom pripada jezikoslovlju, a drugim dijelom onoj struci kojoj proučava nazivlje.⁴

Kako je svrha terminologije (nazivlja) usuglašivanje i normiranost pojmova u nekome području da ne bi došlo do zbrke i nesuglasica, važno je usuglasiti te pojmove u ovome radu, te se odlučiti koji će se pojmovi u kojem slučaju upotrebljavati. Kao što je rečeno, *terminologija* i *nazivlje* su istoznačne riječi. Zbog učestalosti i ukorijenjenosti riječi *terminolog*, *terminološki* u hrvatski standardni jezik prednost će se u ovom radu dati riječi *terminologija* umjesto *nazivoslovlje* u značenju „...znanost koja se bavi proučavanjem naziva, pojmova i nazivlja.“ (Hudeček i Mihaljević 2012; 11), kako je opisano u Hrvatskome terminološkome priručniku Lane Hudeček i Milice Mihaljević. Također, riječ *naziv* će imati prednost ispred riječi *termin* kao „...riječ ili skupina koja se upotrebljavaju u određenome znanstvenom, tehničkom ili umjetničkom području...“ (Hudeček i Mihaljević 2012; 11).

³ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60954> - pristupljeno 5. svibnja 2022.

⁴ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60954> - pristupljeno 5. svibnja 2022.

2.2. Razvoj terminologije

Terminologija (nazivoslovlje) kao znanost nastala je iz potrebe stručnjaka za ujedinjavanjem pojmova i naziva u vlastitim strukovnim područjima kako bi se olakšala komunikacija i prenošenje znanja (Cabré 2000: 37). Za razvoj moderne terminologije kao znanosti najviše je zaslužan austrijski inženjer i govornik esperanta Eugen Wüster. Njegova doktorska disertacija napisana 1931. godine pod nazivom *Internationale Sprachnormung in der Technik, besonders in der Elektrotechnik. (Die nationale Sprachnormung und ihre Verallgemeinerung)* smatra se metodološkim i teorijskim ishodištem moderne terminologije, a svojim naukom udario je temelj tzv. *Bečke terminološke škole*. (Vrgoč 2021a: 38). Španjolska lingvistica podrijetlom iz Argentine Maria Theresa Cabré opisala je temeljne zadatke Bečke terminološke škole, a to su:

- I. Odstraniti višesmislenost i nejasnoću iz tehničkog jezika tako da se njegovo nazivlje standardizira i olakšala specijalizirana komunikacija,
- II. Izložiti prednosti standardiziranog nazivlja i te prednosti predstaviti korisnicima specijaliziranih jezika, te na kraju
- III. Uspostaviti terminologiju kao znanstvenu disciplinu (Cabré 2003: 173).

Teorijsko polazište Bečke terminološke škole jest da nazivi nisu obične riječi, već apstraktni simboli za pojmove u stvarnom svijetu. Stoga su odvojili terminologiju od lingvističkih disciplina tvrdeći da jezik struke ne može biti dio općega jezika (Luzer i Tominac Coslovich 2016: 521). Tim činom odvajanja jezika terminologije i općega jezika bečki teoretičari željeli su izbjeći sinonimiju i polisemiju u novoj znanosti. Naime, oni su željeli da svaki pojam ima samo jedan naziv, a da jedan naziv pripada samo jednom pojmu. Zbog toga Eugen Wüster uvodi razliku u njemačkoj terminološkoj literaturi između pojmova *Einsinnigkeit* (jednosmislenost) i *Eindeutigkeit* (jednoznačnost). Prema Hudeček i Mihaljević (2012.) definicije tih pojmova glase ovako:

“Jednosmislenost je apsolutna jednoznačnost, tj. jednoznačnost riječi u ukupnosti mogućih konteksta uporabe. Višesmislenost je višeznačnost riječi u ukupnosti mogućih konteksta uporabe. Jednoznačnost je relativna, tj. pojava da jedna riječ u jednoj struci ili području ima samo jedno značenje. Višeznačnost je pojava da jedna

riječ u jednoj struci ili području ima više značenja. Osnovni je terminološki zahtjev za jednoznačnošću, a ne jednosmislenošću, tj. zahtjev da jednomu nazivu u jednome terminološkome sustavu odgovara samo jedan pojam. To je preduvjet za nesmetano sporazumijevanje u određenome znanstvenome području.” (Hudeček i Mihaljević 2012: 29-30).

2.3. Osnovni pojmovi u terminologiji

Osnovni pojmovi terminologije kao znanosti jesu označenik/pojam, označitelj i definicija, a međusobni odnosi postoje između označenika i označitelja . Označitelj se odnosi na pojam, npr. “lopta”, dok je označenik dio jezičnoga znaka koji iskazuje njegov sadržaj, u tom primjeru “predmet sferičnog ili jajolikog oblika, ovisno o sportu u kojemu se koristi, a oblik varira u izgledu, veličini, materijalu i težini.” Zajedno, označitelj i označenik tvore naziv. Broj označitelja i označenika može varirati, stoga razlikujemo međusobne odnose među njima poput jednoimenosti (mononimije) i višeznačnosti (polisemije), odnosno ako jednom označitelju pridružimo jednog označenika, onda se radi o jednoimenom nazivu, a ako jednom označitelju pridružimo više označenika, ili jednom označeniku pridružimo više označitelja onda se radi o višeznačnom nazivu. Pri stvaranju novih naziva neke struke, potrebno je voditi računa o terminološkim i o jezičnim načelima (više u poglavlju 2.5. Terminološka načela) jer je nazivlje dio standardnoga jezika, stoga mora biti usklađeno s jezičnom normom.⁵ Metode nastajanja novih naziva jesu: hrvatska tvorba, prihvaćanje internacionalizma latinskoga ili grčkoga podrijetla, prihvaćanje stranih naziva, proces terminologizacije, proces determinologizacije i povezivanje riječi u sveze (Hudeček i Mihaljević 2012).

2.3.1. Pojam

Pojam je polazište u svakome terminološkome radu. Tome pojmu pridružuje se određeni naziv. Prema Lani Hudeček i Milici Mihaljević (2012: 13) svaki naziv se sastoji od dvije strane; jedna strana je pojam koji se označuje, a druga strana je jezični izraz kojim je taj pojam označen.

⁵ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60954> - pristupljeno 5. svibnja 2022.

Dakle, pojam se sastoji od označitelja (jezičnog izraza, riječi ili skupine riječi) i označenika (pojam). To možemo prikazati ovako:

označitelj, npr. hlače
Naziv = -----
Označenik ‘odjevni predmet koji pokriva tijelo ispred pasa i
ima nogavice’⁶

Hudeček i Mihaljević pojam definiraju ovako: “Pojam je misaona kategorija koju čovjek stvara na temelju iskustva. Pojam *označenik* određuje se u terminologiji kao element mišljenja koji obuhvaća zajednička svojstva (karakteristike) koje su ljudi utvrdili na temelju velikoga broja pojedinačnih stvari i kojima se koriste za misaono razvrstavanje i sporazumijevanje.” (Hudeček i Mihaljević 2012: 13).

2.3.2. Definicija

Temelje klasične definicije dao je grčki filozof Aristotel, po kojemu definicija pokriva sva važna svojstva nekakvoga predmeta.⁷ Glavna zadaća definicije je da neki pojam opiše poznatim pojmovima i da ih razgraniči od drugih pojmova u pojmovnome sustavu (Hudeček i Mihaljević 2012: 17). Kada odlučujemo definirati neki pojam u terminologiji, važno je voditi se sljedećim načelima (prema Hudeček i Mihaljević 2012):

- I. Definicija ne smije biti preširoka (moraju se navesti razlike između pojmova koji su slični; npr. trokut i kvadrat su geometrijski likovi, ali se razlikuju u broju stranica, kuta i vrhova)
- II. Definicija ne smije biti preopširna (takva je definicija točna, ali je preopterećena nepotrebnim podacima)
- III. Definicija ne smije biti preuska
- IV. Definicija ne smije biti kružna (ako definiramo ‘egoista’ kao egoističnu osobu, egoizam ne možemo definirati kao ‘postupak i osobinu egoista’)
- V. Definicija ne smije biti negativna osim u slučaju kada definiramo negativan pojam, npr. ‘nepismenjak’ osoba koja nije pismena

⁶ <https://rjecnik.hr/search.php?q=hla%C4%8De> - pristupljeno 5. svibnja 2022.

⁷ <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14198> - pristupljeno 5. svibnja 2022.

Definicija se sastoji od pojma kojega definiramo (*definiendum*) i od njegovoga određenja (*defiensis*).

2.4. Načini postanka novih naziva

Kako navode Hudeček i Mihaljević (2012.) postanci hrvatskoga nazivlja dijele se ovako:

- I. Hrvatski nazivi mogu nastati hrvatskom tvorbom riječi, npr. *interpreter – prevodnik, ekvinocij – ravnodnevnica, menstruacija - mjesečnica*
- II. Hrvatski nazivi nastaju prihvaćanjem internacionalizama iz latinskoga i grčkoga jezika, npr. *inflacija, respirator, hemodijaliza* i dr.
- III. Hrvatski nazivi mogu nastati prihvaćanjem stranih naziva, npr. *softver, hardver, AIDS*
- IV. Hrvatski nazivi mogu nastati procesom terminologizacije, tj. kada je preuzeta riječ iz općega jezika i pretvorena u naziv određene struke, npr. *tijelo* i *vrat* gitare, *čekić, nakovanj* i *stremen* kao dijelovi ušnih koščica itd.
- V. Hrvatski nazivi mogu nastati procesom determinologizacije, tj. kada riječ iz neke struke prelazi u riječ općega jezika, npr. *virus, klon, klin* i dr.
- VI. Hrvatski nazivi mogu nastati povezivanjem riječi u sveze, npr. *atmosfera – Zemljin omotač, mobbing – zlostavljanje na radnome mjestu, bullying - vršnjačko zlostavljanje* i dr.

2.5. Terminološka načela

Naziv za određeni pojam neke struke može nastati na nekoliko načina. To može dovesti do toga da jednomu pojmu pridružimo više odgovarajućih naziva, uzmimo za primjer *ljekarna* i *apoteka*. Stvaranje sinonimnih parova u terminološkome sustavu nije poželjno i to treba izbjegavati. Za sinonimne parove Hudeček i Mihaljević savjetuju da “ treba uspostaviti normativne odnose te odrediti koji je naziv preporučen, koji dopušten, koji zastario, a koji nedopušten.” (Hudeček i Mihaljević 2012: 69)⁸. Kod usustavljivanja nazivlja određene struke važno je da ti nazivi budu u skladu sa suvremenim postignućima znanosti i da su u skladu s

⁸ Više o normativnim preporukama pogledati u radu Lane Hudeček i Milice Mihaljević *Kako normativnu preporuku donosi terminolog, a kako standardolog?*

hrvatskim standardnim jezikom. Radi toga, da se nazivlje ne bi stvaralo kako kome padne na pamet, postoje osnovna terminološka načela, a prema Hudeček i Mihaljević to su:

- I. Domaćim riječima daje se prednost pred stranim riječima (*obavijest* ili *podatak* pred *informacija*, *knjižnica* pred *biblioteka*, *zalihost* pred *redundancija*, *računalo* pred *kompjuter* itd.)
- II. Riječi iz latinskoga i grčkoga jezika imaju prednost pred riječima iz francuskoga, engleskoga, njemačkoga itd.
- III. Naziv koji je prošireniji i korisnicima prihvatljiviji ima prednost pred manje proširenim nazivima
- IV. Novi naziv treba biti u skladu sa svim razinama u sustavu hrvatskoga standardnoga jezika (fonološka, morfološka, tvorbena, sintaktička razina)
- V. Kraćim nazivima daje se prednost pred duljim nazivima
- VI. Onaj naziv koji ima bolju mogućnost za stvaranjem tvorenicama ima prednost pred onim nazivom čija tvorbena mogućnost nije velika
- VII. Potrebno je izbjegavati da naziv unutar istoga terminološkoga sustava sadrži više značenja
- VIII. Ako je već postojećem nazivu pridruženo njegovo značenje, taj naziv se ne smije mijenjati bez valjana razloga

2.6. Istraživači vojnoga nazivlja

Hrvatsko vojno nazivlje bilo je predmetom istraživanja nekoliko hrvatskih jezikoslovaca i pisalo se o njemu u knjigama inače većega obujma. Među istraživačima vojnoga nazivlja svakako treba spomenuti Dalibora Vrgoča, koji je doktorirao na temu *Terminološki aspekti stvaranja hrvatskoga vojnoga nazivlja* (2021). Osim toga, on je autor još mnogih članaka i publikacija koje se bave vojnim nazivljem u rječnicima hrvatskih leksikografa, poput *Njemačko-ilirskog slovara* Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića, u rječnicima Bogoslava Šuleka, ali i onih starijih poput Ivana Tanzlinghera Zanottija. Još je jedan doktorat napisan o hrvatskome vojnome nazivlju koji je nastao na Bečkome sveučilištu, autora Zvonka Oreškovića s naslovom *Die zeitgenössische Kroatische Militärterminologie und die Geschichte ihrer Entstehung*, a o tome doktoratu Vrgoč kaže da je "...riječ o dijakronijskome presjeku na razini evidentiranja leksika i

njegova povijesno-političkoga konteksta i izvanjezičnih utjecaja, a ne o njegovoj iscrpnoj lingvističko-terminološkoj raščlambi.” (Vrgoč 2021a; 3). O hrvatskome vojnome nazivlju u znanstvenoj literaturi najviše je istraženo područje 19. stoljeća, prvenstveno radovi o Bogoslavu Šuleku i njegovome doprinosu pri uspostavi hrvatskoga vojnoga nazivlja (Vince 1990; Pranjković 2006; Samardžija 2004, 2008; Mamić 2007; Ham 2016, 2017). O vojnome nazivlju nakon uspostave moderne Hrvatske i pristupanjem u NATO savez gotovo da i ne postoje radovi. Nakon uspostave moderne Hrvatske dugo se čekalo na izlazak hrvatskoga pojmovnika vojnih naziva, a prvi takav uradak na svjetlo dana napravila je umirovljena profesorica na Hrvatskom vojnom učilištu Marica Šarić (2020) pod nazivom *Pojmovnik hrvatskoga vojnog nazivlja*. U njemu su sadržani svi bitni pojmovi koji se vežu za hrvatske kopnene snage, ratnu mornaricu i zrakoplovstvo, hrvatske činove, postrojbe i dr. Autorica se držala prvoga terminološkoga načela i kod stranih riječi daje hrvatskim riječima prednost (pr. ešalon – *postroj*, teren – *zemljište*), a od prihvaćenih internacionalizama poput *artiljerija* nudi etimološko značenje i upućuje na hrvatsku riječ *topništvo*.

Hrvatsko vojno nazivlje nakon Šuleka počinje se razvijati u vlastitome smjeru, u duhu hrvatskoga jezika. Takva situacija trajala je sve do 1918. godine kada se uspostavlja Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, a vojno hrvatsko vojno nazivlje naprosto doživljava prekid uporabe jer se zamjenjuje srpskim nazivljem. Hrvatski jezikoslovac Mile Mamić o tim vremenima piše:

“Hrvatsko vojno nazivlje bilo je prvo na udaru prilikom promjene političkih i društvenih sustava u kojima je živio hrvatski narod, napose nakon godine 1918., kad je to nazivlje, kao i hrvatski jezik uopće, bio izvrnut snažnom nasilju s izrazitom težnjom nametanja Hrvatima srpskih jezičnih obilježja. Koliko je to nasilje bilo, najbolje svjedoči primjer sveze umirovljeni časnik umjesto penzionirani (točnije srpski: penzionisani) oficir, što je dr. Ivan Šreter najprije platio zatvorom, a ubrzo i glavom.” (Mamić 2007; 55).

Nakon ulaska 2009. u NATO u hrvatsko vojno nazivlje prodiere engleska terminologija. Vezano uz to Dalibor Vrgoč kaže da je hrvatsko vojno nazivlje opterećeno mnogim terminološkim slabostima, leksičkim rupama, neusustavljenostima i odmakom od hrvatske jezične norme zbog preuzimanja engleskoga leksika, semantičkih obrazaca i sintakse (Vrgoč 2021a; 4).

3. Povijesni pregled vojnoga naziva u rječnicima i u rječničkim građama dopreporodnoga razdoblja

3.1 Početak leksikografskoga rada - 16. stoljeće

Početak bilježenja vojnoga nazivlja u povijesti napisane građe na hrvatskome jeziku nalazi se u 16. stoljeću, točnije u 1577. godini kada su za potrebe ugarske krajine donesena dva vojna pravilnika napisana na latinskome jeziku. Važnost tih dvaju pravilnika ogleđa se u činjenici da su ti pravilnici služili za prisegu svih vojnika koji su se nalazili u hrvatskoj pograničnoj vojsci do kraja 17. stoljeća (Vrgoč 2021a; 67). To je vrijeme teških ratnih događanja na području hrvatskih zemalja i vrijeme kada je potreba za razumijevanjem na bojišnicama sa Osmanlijama bila od izuzetne važnosti hrvatskim vojnicima. Sadržaj tih dvaju pravilnika proučavao je mađarski povjesničar Geza Pálffy (2003.) koji ih naziva *ius militare Croaticum*, odnosno najstarijim vojnim pravilnicima koji su napisani na hrvatskome jeziku (Pálffy prema Vrgoč 2021a; 66).

Prijevod tih latinskih pravilnika na hrvatski jezik izdan je u Grazu 1578. godine, a napisan je jezikom kajkavske stilizacije, a nosi naziv *Harami ili Peishaz Capituli ter slushbeni zakon te Koinishkih Sheregov, kako komu slushiti pristoi: Red i Capituli*. Pronalazak tih prijevoda i objavljivanje njihova sadržaja možemo zahvaliti hrvatskom povjesničaru Radoslavu Lopašiću, koji ih je pronašao u 19. stoljeću istražujući arhiv u Grazu, prepisao i objavio u svojem djelu *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium: Knj. 1. Od godine 1479 do 1610*.

Ti pravilnici u sebi sadrže kajkavsku leksičku osnovicu, što je vidljivo na primjerima: *vsi, vsaki, hižni stan, zgublejne, pajdaš, posabi, kojn, vliže*, a od vojnih naziva potvrđeni su sljedeći primjeri: *harami, peišac, ordinancia, kapitan, general, junak, priseži, vojska, harcovanje, desetnik, vojvoda, desetnikova služba, zastavnik, mustra, straža, puška, oklop, šišak, ščit, kopje, bodež, sabla, tabor, sila, pribeg* (Vrgoč 2021a; 69-70). S obzirom da se na objavljivanje prvoga hrvatskoga rječnika trebalo čekati još 17 godina, vidljivo da je autor koji je preveo ove pravilnike s latinskoga jezika na hrvatski jezik (kajkavsko narječje) u određenoj mjeri poznao onodobni

hrvatski leksik, tj. da je crpio hrvatske riječi vojnih naziva iz onodobnoga živoga hrvatskoga govora, koji se aktivno govorio duž cijele bojišnice hrvatskih zemalja s Osmanskim Carstvom jer su se hrvatski vojnici bolje služili hrvatskim jezikom, nego njemačkim ili latinskim jezikom.

3.2. Faust Vrančić i njegov *Rječnik pet najuglednijih jezika Europe*

Kraj 16. stoljeća izuzetno je bitan za povijest hrvatske leksikografije jer je ono obilježeno radom Šibenčana Fausta Vrančića. Vrančićev rječnik iz 1595. godine pod naslovom *Rječnik pet najuglednijih europskih jezika — Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum* prema jezikoslovcu Valentinu Putancu (1962; 504) predstavlja prvi hrvatski samostalno tiskani rječnik, a prema jezikoslovcu Josipu Vončini (1979; 7) on je pravi početak hrvatske leksikografije. Polazni jezik toga rječnika je latinski jezik, a Vrančić donosi prijevode latinskih riječi na hrvatski, mađarski, njemački i talijanski jezik. Rječnik sadrži oko 5800 hrvatskih riječi, od kojih preko stotinu riječi, u užem ili širem smislu, mogu pripadati vojnome nazivlju (Vrgoč 2021a; 73.). Hrvatski jezikoslovac Marko Samardžija (2019.) navodi kako je u ovome *Dikcionaru* glavnina riječi pripadala općemu leksiku hrvatskoga jezika onoga vremena, ali uz postojanje određenih leksema koji su poslužili kao podloga kasnijem razvijanju hrvatskoga strukovnog nazivlja, kao što su pravno nazivlje, vojno nazivlje, kršćansko nazivlje, rodbinsko nazivlje, floronimi, ihtionimi, ornitonimi i zoonimi (Samardžija 2019; 31). Za tu podlogu vojnoga nazivlja u *Dikcionaru* Fausta Vrančića koje je poslužilo kao podloga za kasnije usustavljanje hrvatskoga vojnoga nazivlja Samardžija bilježi ove primjere: *boy, branitely, kapenak, miszto od oruxya, oruxye, pla-voyszka, poglavnik, ratitisse, szamosstril, szatnik, sztraxu csiniti, voynik, voyevati, voyvoda* (Samardžija 2019; 31).

Veliki broj ovih riječi koristi se i u suvremenoj uporabi u hrvatskome jeziku, stoga slijedi tablični prikaz navedenih riječi vojnoga nazivlja iz Faustova *Dikcionara* i njihovo suvremeno značenje, prema analizi Dalibora Vrgoča (2021a; 74-77):

<i>Dikcionar</i> Fausta Vrančića	Suvremeno značenje
Boy	Boj

Branitely	Branitelj
Miszto od oruxya	Oružarnica
Oruxye	Oružje
Pla-voyszka	Ratna mornarica
Poglavnik	Poglavnik
Szamosstril	Samostrijel
Szatnik	Satnik
Sztraxya	Straža
Sztraxu csiniti	Stražariti
Voynik	Vojnik
Voyevati	Vojevati
Voyvoda	Vojvoda

Tablica br.1 Vojno nazivlje u Faustovom Dikcionaru i njihovo suvremeno značenje

3.3. Razdoblje djelovanja isusovačkih leksikografa u Hrvatskoj – 17. i 18. stoljeće

Hrvatska leksikografija nakon Fausta Vrančića dobila je svoje nasljednike u 17. i 18. stoljeću u vidu isusovačkih leksikografa koji su djelovali na hrvatskome prostoru. U 18. stoljeću na temelju rječnika talijanskoga i hrvatskoga isusovca Ardelia Della Belle, pavlina Ivana Belostenca i isusovca Andrije Jambrešića razvija se terminološka znanost u Hrvata, prije svega humanističke znanosti (filozofija, školstvo), ali i ostale znanosti poput pravne terminologije. To je vrijeme kada se latinsko nazivlje pokušava zamijeniti hrvatskim nazivljem. Isusovačke gimnazije osnovane su u hrvatskim gradovima u Dubrovniku (1604.), u Zagrebu (1607.), u Rijeci (1627.), u Požegi (1632.) i u Varaždinu (1698.), a sve u sklopu crkvenih nastojanja suzbijanja širenja reformatorskih ideja, u čemu su isusovci bili predvodnici. Marko Samardžija naglašava kako je “isusovačka pastoralna i školska djelatnost, uz pavlinsku, među Hrvatima poticajno djelovala na razvoj hrvatske leksikografije” (Samardžija 2019; 37). Među najistaknutijim isusovačkim leksikografima koji su djelovali u Hrvatskoj ističu se Jakov Mikalja (1601. - 1654.), Juraj Habelić (1609. - 1678.), Ardelio Della Bella (1655. -1737.), Franjo Sušnik

(1686. - 1739.) i Andrija Jambrešić (1706. - 1758.), a vrijedno je spomenuti i jednoga leksikografa iz redova pavlina, a to je Ivan Belostenec (1593. - 1675.). Hrvatsku leksikografiju 17. i 18. stoljeća karakterizira utemeljenost na trodijalektalnosti, tj. na sva tri hrvatska narječja, kada zajednička sveopća jezična norma još nije bila uspostavljena, a koja će se uspostaviti tek u 19. stoljeću naporima hrvatskih iliraca.

3.3.1. Jakov Mikalja i *Blago jezika slovinskoga*

Jakov Mikalja rođen je 31. ožujka 1601. godine u mještu Pještica u Italiji, na poluotoku Gargano gdje je postojala hrvatska manjina. Taj je isusovac hrvatskih korijena stupio u službu 1628. godine i za vrijeme službovanja djelovao je u Dubrovniku, Temišvaru, Trnavi i u Loretu. Njegovo najvažnije leksikografsko djelo nosi naslov *Blago jezika slovinskoga*. “Jezik slovinski” Mikalji je hrvatski jezik koji se govorio u Bosni, tj. novoštokavska ikavica.

Opseg je rječnika u rasponu od 25 000 do 30 000 natuknica, hrvatski jezik služi kao polazni jezik uz talijanski i latinski jezik kao ciljnim jezicima, a rječnik je objavljen 1651. godine. Darija Gabrić-Bagarić naglašava kako je Mikalja, zbog književno nejedinstvenoga prostora, u svome rječniku davao veliki broj istoznačnica i sinonima koje je pronašao u sva tri hrvatska narječja što je dovelo do dijalektalne sinonimije (Gabrić-Bagarić 2000: 45-58), ali i do povećanoga broja natuknica što se tiču vojnoga leksika. O vojnome leksiku Dalibor Vrčog piše: “Mikalja je posebno zanimljiv u hrvatskoj leksikografiji zbog niza novotvorenica, hapaksa i prvopotvrđenica. Za neke od njih potvrdu nalazimo i u vojnome nazivlju.” (Vrgoč 2021a; 79). Od prvopotvrđenica nalazimo riječi *bojnik* i *bojništvo*, što se i danas koristi u vojnome nazivlju. Kod Jakova Mikalje može se uočiti većani broj riječi vojnoga nazivlja nego u njegova prethodnika Vrančića jer Mikalja jednu riječ dovodi u više kolokacijskih sveza. Za ilustraciju uzet ćemo riječi *oružje* i *branitelj* kao ilustrativne primjere: *branitelj, branište, branište od Krajine, braniti čuvati, braniti krajinu, braniti s oružjem, braniti se, brana braniteljstvo, oružati, oružjati oklopima, uzeti oružje od jednoga grada, mjesto gdje se oružja drže, oružja braniva, oružje koje se može hititi, oružje lagano, spraviti oružje, nositi oružje, oružan vas od glave do pete, oružan kacigom, oružan batom, oružan mačem, oružan sabljom.*

Od ostalih riječi koje se smatraju hapaksima i prvopotvrđenicama kod Mikalje Vrgoč (2021a) navodi sljedeće: *busija* (zasjeda), *dundarnik* (stjegonosac), *fregata*, *lumbarda* (top), *odmetnik*,

pancir (oklop), *pedesetnik*, *purak* (olovni metak), *razmirica* (boj, rat), *stražanin* (stražar), *tisućnik*, *admiral* i dr.

Razumljivo je da se nisu sve Mikaljine riječi zadržale u hrvatskome leksiku, a neke od onih koje su nestale jesu “*jezdik* za ‘konjanik’, *mačuga* za ‘toljaga’, *obrov* za ‘opkop’, *okletva* za ‘urota’, *oružanstvo* za ‘naoružanje’, *poboj* za ‘pokolj’, *pod asisti* za ‘opkoliti’, *razboj* za ‘napad, ubijanje’, *smiralja* za ‘nišan’, *stražanin* za ‘stražar’.” (Vrgoč 2021a; 80).

3.3.2. Juraj Habelić i njegov *Dikcionar*

Juraj Habelić rođen je 1609. godine u mjestu Staro Čiče, u današnjem Turopolju. Pohađao je isusovačku gimnaziju u Zagrebu, a daljnji studij nastavlja u Grazu, gdje je studirao filozofiju, i u Trnavi, gdje je studirao teologiju. Po završetku studija vraća se u domovinu i predaje u Zagrebu, Varaždinu i u Rijeci. U isto vrijeme sastavljao je svoj *Dikcionar* (Horvat 2012; 182), punim naslovom *Dictionar ili Réchi Szlovenske zvxexega ukup zebrane, u red postaulylene i Diachkemi zlahkotene*. Riječ je bila o hrvatskokajkavsko-latinskom rječniku. Sadržajno gledajući, Habelićev *Dikcionar* sadrži oko 11 500 kajkavskih natuknica i prema Marku Samardžiji (2019) bio je namijenjen učenicima isusovačkih gimnazija (Samardžija 2019; 41).

Uz već navedeni broj leksema kojih je oko 11 500, karakteristika ovoga rječnika je ta što Habelić uz jedan leksem veže niz drugih riječi, što stvara vezu leksema u smislu da za jednu natuknicu Habelić donosi objašnjenje od dvije ili više grupacija riječi, čime se broj leksema penje na 20 tisuća (Samardžija 2019; 41). Vrgoč takvu grupaciju naziva pojmovnim grozdom, a za ilustraciju navodi riječ *junak* koju Habelić daje u jednakome značenju s riječju *vitez* i *vojniki*, nudeći čak 39 izvedenica, sveza riječi i perifrastičnih rješenja, od kojih ćemo navesti samo neke: *borenye junachko fztojech / boy varaski / cheta / chetuvanye / general u kraine, ali voyfzke / iunachka prifzega / iunak / iunak do koncza fztar / iunak halapardas / iunak kopjanik / iunak lehkoga orusja / iunak pred zafztavum fztojechi / iunak puskar / iunak fchitom / iunak fmexega orusja / iunak u oklopah / iunak za zafztavum fztojechi / kapitan nad jezero junaki / ki junake muftra / kos zprutja zpleten na obrambu u voyzke, ali u gradeh, zakemiŕze junaki proti puskam zakrivaju / kup junakou jedne zafztave. 25 junakou / ladja berza, u keŕae vojuju / morfzki vitez /*

navalenye na varas, grad, nepriatela / neorufen / nepriatel fvoga kralya, obchine / odverchifze od voyfzke, i nepriatelufze priverchi, ali nepriatelom pofztati (Vrgoč 2021a; 82).

Unatoč tomu što je Habelićev *Dikcionar* napisan na kajkavskome narječju, Habelić poseže za riječima iz latinskoga, mađarskoga i njemačkoga jezika, što pokazuje isprepletenost kajkavskih područja s utjecajima koji su stizali iz mađarskoga ili njemačkoga govornoga područja, a od nazivlja vezano za vojsku i ratovanje Habelić poseže za orijentalizmima (turcizmima), kao što su: *hangyar* (kratka sablja, mačeta), *harambasa* (zapovjednik čete hajduka), *haramia* (pirat, lopov) (Samardžija 2019; 42). Zaključno za Habelićev rječnik možemo reći da, unatoč malome opsegu riječi, vojni je leksik bio zastupljen u njemu.

3.3.3. Ardelio Della Bella i *Dizionario italiano, latino, illirico*

Isusovac Ardelio Della Bella rođen je u talijanskome gradu Foggi 1655. godine. Njegov rad vezan je uz grad Dubrovnik, gdje je predavao u isusovačkoj gimnaziji, tamo je naučio hrvatski jezik i zbog svoje vještine govorenja, pisanja i propovijedanja na hrvatskom jeziku bio je prozvan “apostolom Dalmacije” (Horvat 2012; 184). Njegov *Dizionario italiano, latino, illirico*, kao što mu i ime kaže, bio je trojezičan rječnik, s polaznim talijanskim jezikom i nadodanim latinskim i hrvatskim stupcima. Njegov je rječnik namijenjen bio onima koji su htjeli propovijedati kršćansku vjeru u ilirskim krajevima, tj. na hrvatskome području. Njegov rječnik sadrži elemente modernoga ustroja rječnika - “... od opće strukture i grafičkoga izgleda članka, glavnih gramatičkih odrednica, sinonima, tvorbenih inačica, obrade homonimije i polisemije, prijevodnih ekvivalenata, definicija, uputnica, oprimjerivanja, akcentuacije, etimologije i komentara.” (Vrgoč 2021a; 87).

Della Bella suočio se sa bilježenjem i prevođenjem vojnih naziva novih vrsta oružja, prije svega vatrenih oružja koja su koristila barut; topovi, vatrene puške, dijelovi vatrene puške itd. Hrvatske vojne nazive Della Bella zapisuje na ove načine: vrsta topa na latinskome jeziku poznata kao *bombarda*, Della Bella zapisuje kao *Veliki ogagn. Trjes umarli. Vegli ogagn*; za *cannone* daje rješenje *Veglja bronzena pufcka. Zjev velikoga oghgna; bombardiere* prevodi kao *Smiritegl kolnom pufckom. Vladalaz kolne pufcke*; za topovska zrna *Palla d'Archibugio* prevodi kao *Zarno od pufcke, od zarna. Olovniza; Polvere* prevodi kao *Bojni prah. Oghgneni prah; Archibugio, & archibuso* (arkebut) prevodi kao *Pufcka, ke. f. Samokres, ffa. m. Zjev gvozdna;*

Mofchettiere prevodi kao *Pufckar* itd. (Vrgoč 2012; 89-91). Della Bella bio je svjestan tvorbenih mogućnosti hrvatskoga jezika, koristi sufiksalsnu i prefiksalsnu tvorbu, stoga donosi nazive poput složenice *drugobojnik* za ratnoga druga, *nadbojnik*, *stjegonoša* itd. (Vrgoč 2021a; 95)

Razvojem novih vrsta vatrenoga oružja koje se koristilo u ratovanju u Europi ali i u svijetu, Della Bella obogaćuje hrvatski vojni leksik novim leksemima, dajući hrvatskoj leksikografiji jedan novi, širi sloj, što predstavlja prijelomno razdoblje u razvoju hrvatskoga vojnoga nazivlja.

“Panoramskim uvidom u vojni leksik u Della Belle razvidan je kontinuitet u odnosu na njegove leksikografske prethodnike, no i sve snažnija slojevitost vojnoga nazivlja koja je na mjestima gotovo enciklopedijski predstavljena što je, nesumnjivo, i odraz tadašnjega sve ozbiljnijega ustrojavanja, hijerarhiziranja, profesionalizacije i naoružavanja vojske.” (Vrgoč 2021a; 87).

3.3.4. Rječnik Franje Sušnika i Andrije Jambrešića

Franjo Sušnik (1686. - 1739.) i Andrija Jambrešić (1706. - 1758.) autori su četverojezičnoga rječnika pod naslovom *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples* (Latinski rječnik s obilatim tumačenjem na ilirskom, njemačkom i mađarskom ponajviše za uporabu učevnoj mladeži, koji je priredio Andrija Jambrešić, svećenik Družbe Isusove, Hrvat Zagorac). Rad ovih dvaju isusovaca uvelike je naslonjen na rad njihovih prethodnika Habelića i Della Belle (Samardžija 2019; 59), a opseg rječnika iznosi oko 27 000 riječi. Sušnik-Jambrešićev *Lexicon* proširuje zastupljenost kajkavskoga leksika novim sadržajima i novim izborima riječi, ujedno i riječi koje se tiču vojnoga nazivlja, a analizom Dalibora Vrgoča na uzorku od 40 vojnih riječi uzetih iz rječnika Della Belle i rječnika Sušnika i Jambrešića vidljivo je da su autori u velikoj mjeri htjeli biti originalni, te da su svi velikim djelom zahvaćali cjelokupnost leksema vojnoga nazivlja onoga doba, uz brigu o jezičnoj čistoći i stvaranjem riječi hrvatskim tvorbenim materijalima (Vrgoč 2021a; 96).

3.4. Rukopisna ostavština Ivana Tanzlinghera Zanottija

Ime zadarskoga kanonika i pripadnika zadarskoga književnoga kruga Ivana Tanzlinghera Zanottija (tal. Giovanni Tanzlingher Zanotti, 1651. -1732.) veže se uz nastanak trojezičnoga talijansko-hrvatsko-latinskoga rječnika pod naslovom *Vocabolario di tre nobilissimi linguaggi, italiano, illirico e latino con l'aggiunta di molti erbe semplici e termini militari*. Kako je iz naslova vidljivo, navedeni rječnik u sebi sadrži korpus riječi na hrvatskome jeziku vezanu za vojništvo i hrvatsko vojno nazivlje. Zanimljivosti vezane za taj rječnik su da nikada nije bio tiskan, sačuvan je samo u rukopisnome obliku i postoje čak četiri sačuvane rukopisne građe ovoga rječnika. Predmet istraživanja Zanottijevih rječnika krenuo je u 19. stoljeću⁹, nastavljen je u 20. stoljeću koje je donijelo velika istraživanja Zanottije ostavštine¹⁰, i nastavljeno je u 21. stoljeću koje nam je donijelo uvid u nove spoznaje u postojanje novih verzija rukopisnoga rječnika¹¹ (Vrgoč 2020; 410). Vrgoč u svome radu iz 2020. pod naslovom *Ivan (Giovanni) Tanzlingher Zanotti – the forefather of Croatian military terminology* donosi supostavljanje rječničke građe iz aneksnoga dodatka londonske verzije rukopisa koji sadrži oko 380 riječi vezane za vojnu terminologiju i padovanskoga rukopisa, a pregled toga supostavljanja bit će izložen u poglavljima koji slijede.

3.4.1. Zagrebački rukopis (1679.)

Od navedenih 4 sačuvane rukopisne građe Zanottijevih rječnika, jedna verzija čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod signaturom *Ib – 142*, u literaturi poznatiji kao *Zagrebački rukopis* (Vajs Vinja 2011, Vrgoč 2020, Vrgoč 2021a) i datira iz 1679. godine. Rukopis je formata 21 x 30 cm sa sveukupno 328 stranica rječničke građe napisane u dva stupca s 33 do 37 redaka na svakoj stranici (Vajs Vinja 2011; 201). Na prvoj stranici *Zagrebačkoga rukopisa* nalaze se oštećenja u gornjem desnom kutu, a na drugoj stranici nalazi se naslov

⁹ FERRARI CUPILLI, GIUSEPPE 1861. Della vita e degli scritti di Giovanni Tanzlingher Zanotti Canonico Zaratino. Annuario dalmatico. Anno II. Vito Morpurgo (izd.). Split (Spalato), 77–103.

¹⁰ MARCHIORI, JOLANDA 1959. Note al Vocabolario di tre nobilissimi linguaggi italiano, illirico e latino del 1704 di Giovanni Tanzlingher Zanotti. Atti e memorie dell'Accademia Patavina di Scienze, Lettere ed Arti, Parte 3, Memorie della Classe di Scienze Morali, Lettere ed Arti, Vol. 72, 19–50.; MATIĆ, TOMO 1953. Prva redakcija Tanzlingherova rječnika. Rad JAZU, 293, Zagreb, 253–279.

¹¹ Nada Vajs Vinja: Još jedan rukopisni rječnik Ivana Tanzlinghera Zanottija Raspr. Inst. hrvat. jez. jezikosl., knj. 37/1 (2011.), str. 199–260

rječnika koji glasi: *Dizi ... nel qual si dic ... in lingua illirica ed ital ...* također s oštećenim gornjim desnim kutom (Vajs Vinja 2011; 201).

Zagrebači rukopis dolazi s dodatkom koji je naslovljen *Epitteti raccolti da diversi auttori* (Vrgoč 2020; 413). Tanzlingher u predgovoru zagrebačkoga rukopisa navodi sljedeće:

“Sedam i vece lit, ne s malom pomnjom i nastojanjem, obratih moje mladosti za protomačiti ovi prožvak od talijanskoga jezika u nas hrvatski i slovinski, a to ne sprok inoga uzroka nego sprok pohabe našega slovinskoga ili hrvatskoga jezika, koja raste kano ljuj meju pšenicom u ove dalmatinske krajeve po načinu tomu da ne umide veće Hrvat čovik svoju rič izreći čistim naravskim slovinskim jezikom, ako nju ne hoteći s italijanskom besidom ne pomijesa ili pomrsi...”,

što govori o tome da je Tanzlingher, želeći u dalmatinske krajeve izbaciti talijansku riječ, dalmatinski leksik obogaćivao riječima iz drugih hrvatskih narječja, tj. iz štokavskoga i kajkavskoga (Bockholt i sur. 2001; 49).

Te purističke težnje dovest će do toga da će Tanzlingher u svome rječniku za jednu talijansku riječ imati pregršt hrvatskih riječi iz svih narječja.

3.4.2. Padovanski rukopis

Drugi sačuvani rukopis čuva se u Padovi u Biblioteci bivšega Instituta za slavensku filologiju (današnji Odsjek za slavistiku padovanskoga sveučilišta), tzv. *Padovanski rukopis*, a datira iz 1699. godine (Vajs Vinja 2011; 200). U sebi ne sadrži aneksni rječnik s vojnom terminologijom, kao što ga sadrži treća redakcija (Vajs Vinja 2011; 202). O veličini ovoga rječnika dovoljno govori podatak da sadrži više od 87 000 hrvatskih, 34 000 talijanskih i 21 000 latinskih riječi (Fin prema Vrgoč 2020; 406)¹². *Padovanski rukopis* nosi naslov *Vocabolario di tre nobilissimi linguaggi, italiano, illirico e latino* s podnaslovom *Con l'aggiunta di molti erbe semplici e termini militari*. Rječnik je napisan na 1318 stranica i to na tri jezika: talijanskome,

¹² Monica Fin, *Da Zara alla British Library: il curioso viaggio del Vocabolario dei tre nobilissimi linguaggi di Ivan Tanzlingher Zanotti*, “*Italica Belgradensia*”, (2019), No. speciale, *Studi in onore di Mirka Zogović*, pp. 83-94: 83.

hrvatskome i latinskome, u 2 stupca od 34 do 37 redaka, formata veličine 32 x 45 cm (Vajs Vinja 2011; 202). Padovanski je rukopis u sklopu projekta »*Digitalizzazione e messa on line del Vocabolario di tre nobilissimi linguaggi, italiano, illirico e latino di Tanzlingher*« digitaliziran u suradnji padovanskoga sveučilišta i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 2012. godine. (Bennachio i sur. 2012), te je postavljen na linku <http://tanzlingher.signum.sns.it/> . Nažalost, iz nepoznatih razloga, pritiskom na navedeni link ne učitava se stranica i onemogućen je pristup toj digitalnoj verziji padovanskoga rukopisa.

Vrgoč (2020) je, analizirajući vojno nazivlje u padovanskom rukopisu, uzeo 83 talijanske naslovne riječi koje se tiču vojnoga nazivlja i usporedio ih s hrvatskim ekvivalentima u tome rukopisu. Uz talijansku riječ *Tanzlingher* je navodio čak do 19 hrvatskih istoznačnica (pr. *Combattitrice*). Dovoljno o tome govori podatak da je od analiziranih 83 talijanskih naslovnih riječi, *Tanzlingher* naveo 450 hrvatskih istoznačnica, što je u omjeru izraženo ovako: 1:5.42 (Vrgoč 2020; 426). Ta raznolikost u količini hrvatskih istoznačnica proizlazi iz toga što je *Tanzlingher*, uz čakavsko narječje, crpio riječi i iz kajkavskoga i štokavskoga narječja (Vrgoč 2020; 425).

Slijedi tablični prikaz izabranih riječi vojnih naziva iz padovanskoga rukopisa kao ilustrativni primjer bogatoga fonda leksičke građe iz hrvatskoga jezika, a prema analizi Dalibora Vrgoča (2020):

TALIJANSKA RIJEČ	HRVATSKI EKVIVALENT
Alfiere quel che porta l'insegna; banderajo 	Dundarnik. Zastaunik. Baryaktaar. Stygonos. Stigonossitegl. Stijgonossaaç.
Armajuolo che fabbrica le armi	Oruxdyaç. Oruxdyà. Kovaç od oruxia.
Battaglietta diminut. di battaglia	Proboyak.
Bombardiere colui, che carica, e scarica le artiglierie	Topçezyà. Topigija. Topçyà. Patançyaas. Lumbardijr.
Colubrina sorta di artiglieria	Tarascina. Çyvininà. Patançina. Topçininà.

	Razgrodnina.
Combattitrice	Boyariçà. Boyobyaçà. Pobooiniçà. Voiskariçà. Harvaçà. Napopadaçà. Napopadaviçà. Buxyaçà. Buxyaviçà. Boraçà. Branitegliçà. Braniçà. Hartçniçà. Boyoruxdniçà. Booibyaça. Voyevaça. Poboritegliçà. Boyouaçà. Vooiskniça.
Difendimento difesa, il difendere	Braanyenyè. Obraanyenyè. Bglyudyenyè. Bremba.
Esercito moltitudine di gente insieme armata per guerreggiare	Voiskà. Voistuò. Sillà. Mnoox. Mnoxtuò. Mnoxinà.
Generale aggiunto del capitano, o comandante dell'esercito intero, che anche si dice in forza di sust.	Zapovidnijk. Xeneraal. Xeneraò. Opchenanin. Zeneraal.
Guerra	Raazboi. Pobooi. Booi. Voinijçyè. Razmirriçà. Rattyenyè. Voiskà. Rattenyà. Voyeuaanyè.
Legionario di legione	Çatnijk. Çopoornik.
Militare add. di milizia	Voinijçki. Voinuuseni. Harvatçki. Boibyatçski. Harvaatniçki.
Milizia arte della guerra	Voyeuaanyè. Voinuusanyè. Boiniçkstuò. Boitiranyè.

	Voinijksctuò. Voisca. Voinnà. Boibyeenyè. Haruaanyè.
Scudajo che fa gli scudi	Schिताаç. Schitaar.
Scudo arme ritonda per difesa	Schijt. Okolak. Kaçigh.
Soldato	Voinijk. Voiskaak. Voin. Voishaak. Ynaak. Voyeuatnik. Falaasc. Plaachni. Boinijk. Naaimeni. Mijtyeni. Plaachyeni.
Trafuggitore soldato fuggitivo	Uskòk. Bigaaç. Bixaaç. Byegauaç. Byexauaç. Ubigaaç. Byeghglyuaç. Prikobixaaç

Tablica br. 2. Primjeri vojnoga nazivlja iz padovanskoga rukopisa

Tanzlingherova puristička nastojanja da izbací talijansku riječ iz dalmatinskih krajeva dovela je do toga da u padovanskome rukopisu postoji mnogo *-izama*; (turcizmi - *Buglyuk, Çakmak, Meidaan, Halauz, Delya, Yaghma*; germanizmi *Pançijr*; hungarizmi - *Çopoor, Patançyà, Taraska*) (Vrgoč 2020; 426). Tanzlingher je u svome radu često pribjegavao kovanju novih riječi, potvrđujući hrvatski jezik kao plodan jezik za tvorbu novih riječi. Tanzlingher je često koristio sufiksaciju kao način stvaranja novih riječi.

Slijedi tablični prikaz izabranih riječi iz padovanskoga rukopisa sa primjerima sufiksalne tvorbe kod stvaranja vojnih naziva potvrđenih kod Tanzlinghera, a prema analizi Dalibora Vrgoča (2020):

SUFIKS	TANZLINGHEROV NEOLOGIZAM
--------	--------------------------

-ač	Bigaaç, Oruxdyaç, Schitaaç,
-ak	Proboyak, Okolak, Voiskaak,
-aš	Falaasc, Patançyaas
-čina	Patančina
-ija	Oruxdyà, Oruxnya, Voicyaryà, Voiniçijaryà,
-ina	Schyedrina, Tarascina,
-je	Krijlyenyè, Battyenye, Oruxdischyè,
-ica	Varlijchniça, Boyariça, Branिça,
-nik	Bornik, Çopoorunik,

Tablica br. 3. Primjeri sufiksalne tvorbe iz padovanskoga rukopisa

Valja naglasiti da je Tanzlingher rijetko kada od jedne talijanske riječi stvarao višerječni hrvatski izraz, što odgovara modernome terminološkome principu da je kraći naziv uvijek ima prednost pred duljim nazivom (Vrgoč 2020; 430).

3.4.3. Londonski rukopis s dodatkom *Raccolta d'alcuni termini militari che s'attrovano sparsi nel Libro Maresciallo*

Treća verzija Tanzlingherova rukopisnoga rječnika sačuvana je u Britanskoj knjižnici pod brojem 10.360, tzv. *Londonski rukopis*, a nosi naslov *Vocabolario Italiano ed Ilirico. Raccolto da Don Giovanni Tanzlingher. Dottore e Canonico di Zara l'anno 1699* s dodatkom aneksnoga rječnika koji u sebi sadrži oko 380 riječi vojne terminologije pod naslovom *Raccolta d'alcuni termini militari che s'attrovano sparsi nel Libro Maresciallo*. Rječnik je formata 20 x 28 cm, ima 515 stranica s riječima ispisane u 2 stupca od 49 do 60 redaka (Vajs Vinja 2011; 203).

Londonski rukopis jedini je dvojezičan rukopis, talijansko-hrvatski. Ono što krase Tanzlinghera od ostalih leksikografskih radova u 17. i 18. stoljeću je to što je Tanzlingher jedini leksikograf koji je uz svoj rječnik općih naziva nadodao i aneksni rječnik koji sadrži isključivo vojne nazive, štoviše čak je taj aneksni rječnik uvrstio u podnaslov svojega općega rječnika (Vrgoč 2021a; 108). Razlog tomu, Vrgoč vidi u tome što je kraj 17. i početak 18. stoljeća u europskoj povijesti bilo vrijeme mnogih ratnih zbivanja, i stoga je bilo esencijalno napraviti zbirku vojnih nazivaka, koju je napravio Tanzlingher (Vrgoč 2020; 431).

Po prvi put na svjetlo dana rječničku građu toga aneksnoga rječnika pod naslovom *Raccolta d'alcuni termini militari che s'attrovano sparsi nel Libro Maresciallo* donio je Dalibor Vrgoč (2020). Ono po čemu se razlikuje taj aneksni dodatak od padovanskoga rukopisa je to što je za svaku talijansku naslovnu riječ Tanzlingher ovoga puta davao samo jednu hrvatsku istoznačnicu (u rijetkim slučajevima dvije istoznačnice). Tim je postupkom Tanzlingher “predvidio” temeljna terminološka načela da jednome pojmu treba pridodavati jedan naziv i obratno, tzv. načelo jednoznačnosti (Vrgoč 2020; 110-111). Aneksni rječnik sadrži 353 talijanske naslovne riječi i 377 hrvatskih ekvivalenata, što bi u omjeru iznosilo 1:1.06. Kada se ove brojke usporede s padovanskim rukopisom, vidljivo je da Tanzlingher odabrano nudi jednu (u nekim slučajevima dvije) hrvatske istoznačnice.

Slijedi tablični prikaz izabranih riječi iz aneksnoga rječnika *Raccolta d'alcuni termini militari che s'attrovano sparsi nel Libro Maresciallo*, a prema analizi Dalibora Vrgoča (2020, 2021a):

TALIJANSKA RIJEČ	<i>RACCOLTA D'ALCUNI TERMINI MILITARI CHE S'ATTOVANO SPARSI NEL LIBRO MARESCIALLO</i>
Alfier	Bariaktar
Battaglione	Buglijuk
Capitano	Voijvoda
Carporale	Dessetnik
Marchia	Hodegnie
Milizia	Voijstvo
Nave	Boinoma darveta
Parata	Obrana
Passo grave	Korak teski. Hood tesk.
Passo adagio	Korak laksi
Presidio	Straxa
Rangare	Domijestvati
Rango	Starexbina. Starina
Reggimento	Alaij
Sargente	Cettorednik
Sotto voce	Podmuklo
Uffiziali	Vladaoci. Zapoviednici

Tablica br.4. Primjeri vojnih naziva iz *Raccolta d'alcuni termini militari che s'attrovano sparsi nel Libro Maresciallo*

S leksičkoga stajališta Tanzlingher ponovno koristi mnogo *-izama* u aneksnome rječniku *Raccolta d'alcuni termini militari che s'attrovano sparsi nel Libro Maresciallo*. Njegova puristička stajališta koje je iznio u predgovoru zagrebačkoga i padovanskoga rukopisa da želi očistiti talijansku riječ iz dalmatinskih krajeva dovela je do toga da je posuđivajući leksike iz drugih hrvatskih narječja u aneksni rječnik uvrstio veliki broj *-izama*. Tako Vrgoč (2020) bilježi niz turcizama ('*alaij*', '*barjak*', '*bariaktar*', '*buglijuk*') u aneksnome rječniku. Kada uzmemo u obzir sve gore navedeno, od toga da je Tanzlingher svojemu rječniku pridodao

aneksni rječnik vojnih naziva, i da taj aneksni rječnik odgovara terminološkome načelu da jednom pojmu treba pripadati jedan naziv i obrnuto, Vrgoč ga s pravom proziva “praocem hrvatske vojne terminologije” (Vrgoč 2020, 2021a).

3.4.4. Zadarski rukopis

Posljednja verzija ovoga rječnika pronađena je 2009. godine u Zadru, a pronašla ga je Nada Vajs Vinja u zadarskoj Biblioteci Stolnoga kaptola Sv. Stošije (Vajs Vinja 2011). Taj četvrti primjerak jednosveščanoga rukopisnoga rječnika napisan je na tri jezika; talijanski, hrvatski i latinski, a nosi naslov *Dizionario nel qual si dichiarano le parole Italiane in lingua Illirica et Latina*. Iako u tome rukopisu ne postoji ime autora i nadnevak pisanja, Vajs Vinja (2011) tvrdi da je to upravo četvrta redakcija Tanzlingherova rječnika zbog “načina prezentacije građe, odabiru latinskih natuknica i hrvatskih ekvivalenata (Vajs Vinja 2011: 224).

4. 19. stoljeće - razdoblje uspostavljanja hrvatskoga vojnoga nazivlja

Nakon pregleda vojnoga nazivlja u rječnicima od 16. do kraja 18. stoljeća koje nije bilo terminološki uspostavljeno, već samo zabilježeno kako se razvijalo u živome govoru hrvatskih ljudi, dolazimo do 19. stoljeća kada se hrvatsko vojno nazivlje, uz nazivlje ostalih struka, počelo ozbiljnije bilježiti, zapisivati i usustavljivati. Druga polovica 19. stoljeća smatra se kao “početak intenzivnijega i sustavnijega rada na izgradnji hrvatskoga nazivlja...” (Horvat i dr. 2015; 332).

Početak 19. stoljeća vrijeme je nastanka prve službene knjige s hrvatskim vojnim nazivljem, *Regulament! Zaderxavajuchi. Mushtranja i Manovre. Pishakah od pervoga Kolovoza 1791*. Knjiga je izašla u Karlovcu 1811. godine, a radi se o prijevodu francuskih vojnih naredbi i propisa na hrvatski jezik, a taj vojni pravilnik sadržavao je vojne i taktičke vježbe pješaka koji su se nalazili u Vojnoj krajini pod zapovjedništvom francuskih postrojbi (Samardžija 2015; 472). Knjiga sadržava oko osamdeset tisuća pojmova vezanih za vojno nazivlje. Marko Samardžija naglašava važnost ovoga pravilnika za povijest hrvatske leksikografije i vojnoga nazivlja jer donosi mnogo hrvatskih leksema koji su, po francuskome predlošku, preuzeti u hrvatski jezik kao što su: *adjutant* (ađutant), *atakiranje*, *brigada*, *csakmak* (čakmak), *falinga*, *fishek* (fišek), *frontmarsh*, *kolona*, *komanda*, *krilo*, *krixnicza* (križnica), *kumpania*, *linia*, *mushtra* (muštra),

naredba, nishan (nišan), *odponacz, pishak* (pješak), *ploton, pridnjak* (prednjak), *prosluk, punjenje, pushka* (puška), *regimenta, soldat, truppa, vogja* (vođa), *zapovid, zastavonosha* (Mandić prema Samardžija 2015; 472 - 475).

4.1. *Němačko-ilirski slovar* Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića

Važno leksikografsko djelo koje će postati temelj daljnjim leksikografskim radovima, posebno radovima Bogoslava Šuleka, jest *Němačko-ilirski slovar* Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića, koje je izašlo u Zagrebu 1842. godine. Taj je rječnik nastao u želji da Hrvatima približi hrvatski jezik, jer su Hrvati bolje poznavali njemački nego hrvatski jezik. Hrvatski jezikoslovac Zlatko Vince (1990.) naziva ga prvim modernim hrvatskim rječnikom (Vince 1990; 249). Oslanjajući se na prethodna dostignuća hrvatske leksikografije, Mažuranićev i Užarevićev rječnik nastoji popuniti postojeće praznine u hrvatskome leksiku, a praznine u hrvatskome vojnome nazivlju nastoje popuniti prema njemačkim nazivima kao predlošku, tj. stvaranjem tuđica i prilagođenica (Vrgoč 2021a; 116). Kao ilustrativni primjer njemačkoga predloška za hrvatski jezik, donosimo tablicu u kojoj se nalaze austrijski vojni činovi toga doba i njihovi prijevodi na hrvatski jezik koji su sastavili Mažuranić i Užarević, a prema analizi Dalibora Vrgoča (2021a):

Austrijski vojni činovi	Prijevod u <i>Slovaru</i> Mažuranića i Užarevića
Feldmarfchall	feldmaršal
Feldzeugmeister	generao od artilerie
General der Cavallerie	/
Feldmarschall-Lieutenant	/
General-Major	generalmajor
General	generao, general
Divisionär	/
Brigadier	brigaděr
Oberst	obarstar
Oberstlieutenant	podobarstar

Major	major
Hauptmann	kapetan
Hauptleute	/
Capitän-Lieutenant	/
Rittmeister	kapetan konjanički
Oberlieutenant	/
Unterlieutenant	podlajtnant
Officier	oficir, častnik
Kürassier(-Regiment)	oklopnik
Dragoner(-Regiment)	dragun
Husaren(-Regiment)	husar
Commandant	komandant, zapovjednik, čeonik

Tablica br. 5 Usporedni prikaz austrijskih vojnih činova i hrvatskih prijevoda iz *Slovara* Mažuranića i Užarevića

U stručnoj literaturi (Dukat 1937:130; Samardžija 2004:72) načelno je mišljenje da je polazna točka Šulekova *Němačko-hrvatskoga rěčnika* (1860.) bio *Slovar* Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića, a najnovija istraživanja Bernardine Petrović i Dalibora Vrgoča (2020) na svjetlo dana donijeli su usporedni prikaz ta dva rječnika, a rezultati istraživanja pokazali su da se Bogoslav Šulek služio *Slovarom* kao polaznom točkom koju je nadopunio s mnogo novih rješenja, a ne kao temeljnom građom. Od vojnih naziva koje se nalaze kod Mažuranića i Užarevića, njih oko 500 natuknica s polaznom njemačkom riječi, Šulek za iste te nazive bilježi oko 1200 natuknica, više nego dvostruko, a kao ilustrativni primjer skoka naziva kod Šuleka prikazati ćemo tablični prikaz istih vojnih činova u austrijskoj vojsci, te njihovi prijevodi kod Mažuranića i Šuleka, a prema analizi Dalibora Vrgoča (2021a):

Austrijski vojni činovi	Prijevod u <i>Slovaru</i> Mažuranića i Užarevića	Prijevod u Šulekovu <i>Němačko-hrvatskomu rěčniku</i>
Feldmarſhall	feldmaršal	glava vojske, maršal
Feldzeugmeister	generao od artilerie	general topništva

General der Cavallerie	/	/
Feldmarschall-Lieutenant	/	podmaršal; vojni doglavnik
General-Major	generalmajor	glavni četnik, generalmajor
General	generao, general	glavnik, general, djenerao
Divisionär	/	divizioner
Brigadier	brigadēr	brigadir
Oberst	obarstar	pukovnik, obrstar
Oberstlieutenant	podobarstar	podpukovnik
Major	major	četnik, major
Hauptmann	kapetan	satnik, kapetan
Hauptleute	/	satnici, kapetani
Capitän-Lieutenant	/	podsatnik
Rittmeister	kapetan konjanički	konj(an)ički satnik, kapetan
Oberlieutenant	/	nadporučnik, obrlaćman
Unterlieutenant	podlajtnant	podporučnik, untrlaćman
Officier	oficir, častnik	častnik
Kürassier(-Regiment)	infanteria, pješadia, pješci	pješadia; pješaci / pješacka pukovina (regimenta)
Dragoner(-Regiment)	oklopnik	oklopnik / oklopnička pukovina (regimenta)
Husaren(-Regiment)	husar	husar / husarska pukovina
Commandant	komandant, zapovědnik, čeonik	zapovědnik

Tablica br. 6 Usporedni prikaz austrijskih vojnih činova u *Slovaru* Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića te u *Němačko-hrvatskomu rěčniku* Bogoslava Šuleka

Iz analize možemo vidjeti povećani broj riječi koje Šulek navodi za određene prijevode njemačkih vojnih naziva, a koje nisu vidljive kod Mažuranića i Užarevića, također možemo vidjeti da Šulek uz svaki strani izraz stvara novu hrvatsku riječ hrvatskim tvorbenim materijalom (general = *glavnik*, unterlieutenant = *podporučnik*), te da Šulek nije samo proširio *Slovar* već ga

je koristio kao polaznu točku u budućem terminološkome radu usustavljanja hrvatskoga vojnoga nazivlja vlastitim inovacijama (Vrgoč 2021a; 119).

4.2. *Juridisch-politische Terminologie*

Nakon burne i revolucionarne 1948. godine austrijske vlasti odlučuju se za izradbu jednoga rječnika upravnoga i pravnoga nazivlja te nazivlja struka za sve slavenske jezike u Monarhiji s njemačkim kao polaznim jezikom. Tako je nastao *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs. Von der Commission für slavische juridisch-politische Terminologie. Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe* (Beč 1853.), jedan od temeljnih terminoloških djela koji je utjecao na hrvatski jezik u 19. stoljeću. Za južnoslavenske jezike (hrvatski i srpski) temeljne smjernice davali su Stjepan Car i Ivan Mažuranić, kojega je ubrzo zamijenio Dimitrije Demeter, koji je uredio hrvatsko nazivlje i skrbio za tisak, a autorstvo za ovo djelo potpisuje Komisija za slavensku pravnu političku terminologiju (*Commission für slavische juridisch-politische Terminologie*) (Samardžija 2019; 80). Taj terminološki rječnik napravljen je kako bi se preveli njemački zakoni na sve jezike u Monarhiji da bi se osigurao neometan javni i politički život. U zanosu jezičnoga ujedinjenja jezika južnih Slavena, čiji su nositelji bili ilirci, nije se uspjela napraviti jedna sekcija za hrvatski i srpski jezik, već su ta dva jezika podijeljena u dvije različite sekcije. Demeter u *Predgovoru* objašnjava postupak popunjavanja hrvatskih natuknica, a to je da su prijevode tražili u pučkim riječima, u drugim slavenskim jezicima ako se u hrvatskome jeziku nije mogla naći odgovarajuća riječ, kovanjem novih hrvatskih riječi i dr. U priručniku je njemački polazni jezik, obujma oko 7500 natuknica s barem još toliko sekundarnih izvora. Mile Mamić, jedan od istaknutih proučavatelja hrvatskoga povijesnoga nazivlja, proučavao je vojno nazivlje u ovome priručniku, “...njegov odnos prema hrvatskoj terminološkoj tradiciji, prema suvremenom stanju toga burnog razdoblja te prinos toga rječnika izgradnji hrvatskoga vojnoga nazivlja u drugoj polovici 19. stoljeća i kasnije.” (Mamić 2007; 57).

Česta je pojava u ovome priručniku da se uz njemačku natuknicu nalaze prijevodi na hrvatski, srpski i slovenski jezik. Neke hrvatske prevedene riječi u ovome rječniku, prema Mamiću (2008), spominju se po prvi puta u povijesti hrvatske leksikografije, nema ih zapisanih u *Akademijinom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, a tiču se vojnoga nazivlja poput: *brodstjeg* (brodska zastava, barjak), *častništvo* (skup časnika), *činovni* (koji se odnosi na čin),

domovništvo (služba domovnika), *koračnica* (vojnička skladba za stapanje), *nadčastnik* (viši časnik), zatim bilježi riječi čiju prvu potvrdu veliki *Akademijin rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* nalazi u *Juridisch-politische Terminologie* poput: *gubilište* (stratište), *izniman* (koji nije redovit), *kolajna* (odličje), *oružništvo/žandamerija* (skup oružanih ljudi), *saslušnik* (vojnički sudac), *topništvo* (rod vojske), *veleizdajica* (počinitelj kaznenog djela veleizdaje) (Mamić 2008; 184-186). Za terminološka nastojanja hrvatskoga urednika, Mamić kaže:

“Po svemu se vidi da je urednik hrvatskog dijela toga rječnika vrlo dobro poznao hrvatsku terminološku tradiciju i iz nje uzimao što se je moglo uzeti. Potvrđuju to mnogi stari vojni nazivi koji su se i u ovom rječniku našli (npr. časnik, satnik, prisega, zakletva, oružje, boj itd.)” i kasnije dodaje “U pogledu jezičnoga purizma očito je da je hrvatski urednik puno više nastojao za tuđice, pa i europaizme naći odgovarajuću hrvatsku riječ nego što je to činio srpski urednik (Petranović) ili slovenski (Cigale)” (Mamić 2008; 184-186).

Mamić dobro primijećuje u njemačkim zapisima vojnih naziva mnoštvo riječi koje potječu iz francuskoga jezika, dok Hrvati sredinom 19. stoljeća imaju vlastite nazive umjesto francuskih riječi, i to mnogo prije nego što će njemački jezik zahvatiti purističke tendencije (Mamić 2007; 59).

Slijedi tablični prikaz određenih vojnih naziva kako su zapisani na njemačkome jeziku i njihovi prijevodi na hrvatski, srpski i slovenski jezik, te prikaz pokušaja uspostave hrvatskoga vojnoga nazivlja, mareći za jezičnu čistoću urednika hrvatskoga dijela Dimitrije Demetara, a prema analizi Mile Mamića (2008):

Njemački	Hrvatski	Srpski	Slovenski
Auditor	Saslušnik(vojnički sudac)	Saslušnik, auditor	avditor, vojaški sodnik
Bataillon	Tisučnija, batalijun	Batalion	Bataljon
Feld=Marschall	Ratovnik	Vojnij maršal	Poljni maršal
Feld=Marschal=Lieutenant	Podratovnik	Vojnij podmaršal	Poljni podmaršal
Feld=Zeugmeister	Topovnik	General topništva	General topništva

Gensd'armerie	Oružanstvo,oružništvo	Četništvo	Žandamerija
Werbe=Officier	Kupivojni častnik	Naimnij častnik, oficir	Nabirni oficir

Tablica br.7 Prikaz vojnoga nazivlja u *Juridisch-politische Terminologie*, prema Mamić (2008)

Vojno nazivlje zabilježeno u *Juridisch-politische Terminologie* imalo je veliku ulogu u uspostavljanju hrvatskoga vojnoga nazivlja u 19. stoljeću, to nazivlje koristio je i Šulek kada je pisao *Němačko-hrvatski rěčnik* (1860). Bernardina Petrović i Dalibor Vrgoč (2021) supostavili su ova dva rječnika i došli do rezultata kako je Šulek, isto kao i sa *Slovarom* Mažuranića i Užarevića, koristio *Juridisch-politische Terminologie*, ali ne kao temeljac za svoj rječnik iz 1860., već kao polaznu točku za nadograđivanje vojnoga nazivlja razrađivanjem tvorbenih obrazaca ili prilagodbom kojega slavenskoga naziva (Vrgoč 2021a; 136-137).

Iste godine, 1853., u Hrvatskoj je tiskan *Obći gradnjaski zakonik*, prijevod austrijskoga zakonika. Na nagovor književnika i filologa Frana Kurelca, istaknutoga predstavnika Riječke filološke škole, hrvatski književnik Bude Budisavljević prihvatio se rada na prijevodu s njemačkoga jezika *Pravilnika službi vojnikovoj*. Fran Kurelac zalagao se za jezični purizam i govori Budisavljeviću da se potruži skinuti “ljagu s našega vojničkoga jezika, uvesti malko čto knjige i narodnosti u našu otudjenu krajinu” (Karaula prema Horvat i sur. 2015; 334). Budisavljević nikada nije uspio završiti taj prijevod.

4.3. Vojni priručnici hrvatskih domobrana (1868. – 1874.)

Prije nego što se dotaknemo rada stožerne figure na usustavljanju hrvatskoga vojnoga nazivlja Bogoslova Šuleka i njegovih domobranskih priručnika izdanih u razdoblju od 1870. do 1874. godine, važno je spomenuti neke vojne priručnike koji su izašli u razdoblju od 1868. godine do 1874. godine. Ti priručnici dosad su bili slabo istraženi u stručnoj literaturi, skoro pa nepoznati, a plodovi su rada časnika varaždinsko-đurđevačke brigade Stjepana Šašića, izdani pod pseudonimom S.S. Kirinski, a ti vojni priručnici imaju naslove *Izvadak iz Službovnika c. kr. pješactva* (1868.), *Pouka o ustrojstvu čistitbi, pregledbi, čuvanju i postupanju puške: po Waenzlovom sustavu prepravljene i o njezinu streljivu* (1868.), *Obučevnik ces. kralj. pješactva* (1871.), *Nova ratna služba c. kr. vojske za podčastnike i mornarske učione* (1871.) i *Izvadak iz*

Službovnika ces. kr. vojske namijenjen službenicima nižim od vodnika (1874.) (Vrgoč 2021a; 138).

Stjepan Šašić, premda mu mjesto rođenja nije moguće točno potvrditi, rođen je u okolici Gline 1822. godine, bio je polaznik Vojne akademije *Theresianum* u Bečkome Novome Mestu, suborac bana Josipa Jelačića u ratovima s Mađarima, a kasnije saborski zastupnik, gradonačelnik Koprivnice i autor navedenih vojnih priručnika (Vrgoč 2021b). U razdoblju 1868. – 1874., dakle u istome vremenskome periodu kada se i Šulek bavi vojnim nazivljem, Šašić izdaje svoje vojne priručnike, bavi se prevoditeljskim radom s njemačkoga na hrvatski jezik, a njegov opseg rada penje se na više stotina stranica. Šašić je imao određeni otklon od njemačkih naziva te je stvarao nazive hrvatskim tvorbenim obrascima poput: *predhodnica, proprata, povoz, stojnica, strojiti, vojačnica, zalaznica...* (Vrgoč 2021a; 143). Usporednom analizom Dalibora Vrgoča (2021a) vidljiva je povezanost između Šašića i Šuleka u smislu vojnih naziva, ali i postoje određene različitosti koje dovode do zaključka da se Šašić koristio Šulekovim *Rječnikom* u prevođenju vojnih priručnika. Iako vojna osoba, a ne leksikograf, Šašić je svojim prijevodima itekako obogatio hrvatsko vojno nazivlje, a u predgovoru *Nova ratna služba c. kr. vojske za podčastnike i mornarske učione* (1871.), svjestan svojih jezikoslovnih mogućnosti piše: “Pokaže li se... da su ljudi bolje privikli drugomu kojemu nazivoslovju (Terminologie) nego ovdje poprmljenomu, do volje starijega stoji, da zamjeni ovo s onim ako to sbilja nauk unapredjuje.”

U stručnoj literaturi o hrvatskome vojnome nazivlju stoji da je Šulek autor skoro svih vojnih priručnika koji su izašli u periodu od 1868. do 1875. godine. Tako, primjerice, Zlatko Vince piše o *Službovniku za kr. ugarsko domobranstvo. Dio drugi*, referirajući se na nekrolog Josipa Torbara, ali sa zadržkom tvrdeći da ne može biti siguran je li Šulek uistinu autor ovoga službovnika (Vince 1990.; 564), zatim Ivo Pranjković bez zadržke tvrdi da je taj službovnik uistinu djelo Bogoslava Šuleka (Pranjković 2006; 127), no najnovija istraživanja pokazuju da Šulek, osim ovoga službenika, nije bio autor svih vojnih priručnika. Istraživanjem u časopisu *Vienac* (br. 40, 2. Listopada 1875.) Vrgoč dolazi do podataka da je prijevod *Službovnika* zapravo djelo nadporučnika Ivana Vukovića, koji je ujedno bio i profesor na Kraljevskoj ugarskoj domobranskoj akademiji Ludoviceum u Budimpešti, također Vukoviću se pripisuje i djelo *Vježbovnik za kraljevsko ugarsko-hrvatsko pješništvo* (Vrgoč 2021c; 486-487). U vrijeme uspostavljanja hrvatskoga domobranstva i vojnoga nazivlja (1865.-1877.) a i vremenima nakon toga, izašlo je ukupno 55 vojnoterminografskih ostvarenja, redom časnicima i pripadnicima

hrvatske vojske, poput *Hrvatski vojni jezik – prvi hrvatski vojnojezični priručnik* (1887.) Aloisa Vukovića von Vedropoljskog, zatim *Deutsch-Kroatisches Militär- -Wörterbuch* (1893.) satnika Isaka Ljuštine (Vrgoč 2021c; 494-496), uz već spomenutog Stjepana Šašića i Ivana Vukovića.

4.4. Bogoslav Šulek – stvaratelj hrvatskoga vojnoga nazivlja

U procesu standardizacije bila je potreba naglog stvaranja hrvatskih riječi kako bi se popunio jaz između riječi koje su postojale u stručnom nazivlju stranih jezika, npr. njemačkom ili mađarskom, a u hrvatskome jeziku nije postojala adekvatna riječ. Javljala se potreba za uvođenje nazivlja u službama i u strukama. U tom smislu vojno nazivlje bilo je nužno podvrgnuti procesu standardizacije. Kako su se mijenjala politička i društvena državna uređenja, tako je i vojno nazivlje bilo podložno toj promjeni, od Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, sve do početka prošloga stoljeća (Katičić 1999; 301).

U vrijeme kada Bogoslav Šulek dolazi u Hrvatsku, Habsburška Monarhija prolazi kroz turbulentna razdoblja. Hrvatska je bila među najzaostalijim zemljama Habsburške Monarhije, ali proživljava svoju preobrazbu, buđenje nacionalne svijesti, dolazi do razvitka u prosvjeti i prelaska s feudalnoga načina života u stvaranje građanskoga sloja društva. Takva vremena zahtijevala su spretne i stručne ljude jer se društvo mijenjalo u korijenu. U takvom okruženju djeluje Bogoslav Šulek. On je bio svestran čovjek; polihistor, književnik, publicist, leksikograf i prosvjetitelj. Velika su njegova postignuća na području znanstvenoga i vojnoga nazivlja. Zato ga se zove ocem hrvatskoga znanstvenoga i vojnoga nazivlja.

Godina 1868. važna je u povijesti Hrvatske, jer je te godine potpisana Hrvatsko-Ugarska nagodba i nakon potpisivanja nagodbe uspostavlja se Kraljevsko hrvatsko domobranstvo, vojne teritorijalne snage koje su služile u sastavu austro-ugarske vojske na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije od 1868. do 1918. godine. Tada se pojavila potreba da hrvatski jezik postane službeni jezik u hrvatskome domobranstvu, a pošto vojna terminologija u Hrvata nije bila razvijena, tada se "...hrvatska vlast sjetila Šuleka." (Martinčić 2020; 130). Hrvatska je vojna terminologija uvedena na kraju 19. stoljeća u okviru 25. domobranske pukovnije austro-ugarske carske vojske. Tamo je sva zapovjedna terminologija bila na hrvatskome jeziku. Taj slučaj predstavlja početak sustavnog obilježavanja hrvatske vojne terminologije. (Horvatić 1995; 273).

Šulek je, na nagovor tadašnjeg zapovjednika hrvatskoga domobranstva Miroslava Kulmera, počeo prevoditi vojne priručnike s mađarskoga jezika na hrvatski jezik. O tome poslu Šulek je pisao Petru Preradoviću 26. srpnja 1869.:”Što se tužite na vojničko službovanje, nečudim Vam se, jer se i ja nanj tužim. Al tomu se opet Vi čudite, dok Vam nrečem, kako me je moliti došao zapovjednik naše domobrani grof Kulmer, da mu prevedem vojničke zapoviedke.” (Martinčić 2020; 130). Šulek je autor niza knjižica iz vojničkoga područja koje su izlazile u sklopu *Naredbenika za kraljevsko hrvatsko-ugarsko domobranstvo*. Navedeni naredbenik objavljivan je kroz četiri godine (1870. – 1874) na 750 stranica. Sveukupni broj Šulekovih prijevoda s mađarskoga na hrvatski jezik penje se na 29 knjižica i publikacija (Vrgoč 2021c; 492). Zahvaljujući Šuleku, danas imamo terminologizirane riječi poput *pobočnik*, *desetnik*, *bojnik*, *topnik*, *ustroj*, *stožer*, *postroj*, *postrojba* i dr. (Pranjkočić 2006; 128). Da je to bio težak posao vidljivo je iz pisma Petru Preradoviću koje je Šulek poslao 9. travnja 1971. godine tražeći od njega pomoć:

” Čudna-li sam se pod stare dane posla dokopao! Ja, koji sam svejednako slabačak kao diete, moram evo učiti naše domobrance, kako će stotinami harati dušmane. Dobio sam naime za prevodjenje naputak o »szórólovegek« t. j., mitrailleuse. Buduć da ja toga čuda do sada vidio nisam, a vojska austrijska ima već takodjer onakvih prosulah (ovako je mislim naški okrstiti): to Vas evo liepo molim, da bi mi nekako pribavili dotične naputke vojničke, najpače ako su jim slike dodate; inače nebih mogao moga naputka prevesti.” (Martinčić 2020; 130).

Ovakva temeljitost pokazuje Šulekovu posvećenost usustavljanja hrvatskoga vojnoga nazivlja. Zasluge za usustavljanje vojnoga, ali i znanstvenoga nazivlja, Šulek dobiva i stvaranjem *Hrvatsko-njemačko-talijanskoga rječnika znanstvenoga nazivlja* (1874./1875.). Taj rječnik sadrži oko 70. 000 rječničkih natuknica na 1372 stranice. Šulekov rječnik znanstvenoga nazivlja, osim hrvatskoga, njemačkoga i talijanskoga jezika sadrži natuknice i na latinskome, grčkome, engleskome i francuskome jeziku, a nastao je iz potrebe jer se hrvatski jezik uvodio u školske ustanove (kako smo već vidjeli i u domobranstvo) i stoga je bila potreba da se znanstvena terminologija prevede na hrvatski jezik (Pranjkočić 2006; 129).

Šuleka se često kritiziralo zbog njegovih nastojanja da se za stranu riječ pronade hrvatski ekvivalent, a ako ne bi pronašao hrvatski ekvivalent, Šulek je preuzimao već postojeću riječ iz nekih drugih slavenskih jezika. Takva Šulekova nastojanja dovodila su do toga da je Šulek

stvarao nove riječi hrvatskom tvorbu. O zaslugama za purifikaciju hrvatskoga jezika Samardžija piše ovako:

“Ipak, najveće zasluge za purifikaciju hrvatskoga jezika među prolomljenim leksikografima, i među puristima uopće, ima nedvojbeno Bogoslav Šulek... Svojim dvama rječnicima (*Deutsch-kroatisches Wörterbuch*, I-II, 1860. i također dvosveščanim, ali trojezičnim *Hrvatsko-njemačko-talijanskim rječnikom znanstvenog nazivlja*, 1874-75), kao i drugim djelima kojima je tvorno potvrđivao svoju sklonost jezičnom purizmu, svim, uočenim pretjerivanjima i nedostacima usprkos, zaslužio je Šulek jedno od najuglednijih mjesta i u povijesti hrvatske leksikografije i među hrvatskim puristima, jer je zahvaljujući upravo velikom njegovu maru hrvatski standardni jezik stigao na kraj XIX. stoljeća oslobođen od mnogih naplavina, ponajviše njemačkih, i osposobljen za odgovore novog doba.” (Samardžija 1993; 10).

Česti napadi dolazili su od strane hrvatskih vukovaca zbog pretjeranoga purizma i stvaranja neologizama, tvrdeći da je time Šulek naudilo hrvatskom jeziku. Naime, to je vrijeme kada se vode jezična previranja između Zagrebačke filološke škole (čiji je jedan od najznačajnijih predstavnika bio i Šulek) i hrvatskih vukovaca (pripadnici Đuro Daničić, Franjo Iveković i dr.) oko postavljanja normi hrvatskoga standardnoga jezika, gramatika i pravopisa. U sljedećem poglavlju vidjet ćemo neke značajke jezika koji su koristili pripadnici hrvatskoga domobranstva u drugoj polovici 19. stoljeća, ali i kasnije.

4.4.1. Jezik u domobranstvu

Bogoslav Šulek bio je pripadnik i jedan od najznačajnijih predstavnika Zagrebačke filološke škole. Stoga je logično da je prijevode vojnih knjiga radio u duhu te škole. Vojni priručnici izlazili su na stilizaciji Zagrebačke filološke škole, a u tim priručnicima nalazilo se nazivlje koje su koristile hrvatske postrojbe u Prvome svjetskome ratu, danas poznato kao domobranksko nazivlje (Ham 2016; 130). Nazivlje je bilo pisano morfonološkim pravopisom (npr. *pješništvo*, *častnik*, *obskrba*, *obkopnik*, *strijelivo*, *nadporučnik*, *podporučnik*, *metci*, *podčasnici...*), nastavak –ah u genitivu množine imenica (npr. *o pritužbah*, *u domobranskim postajah*). Nakon izlazaka tih priručnika i vojnoga rječnika utemeljenih na morfonološkome

pravopisu, došlo je do jezičnih previranja na kraju 19. stoljeća kada je prevladala ideja hrvatskoga jezika utemeljenoga na brozovsko-maretićevoj stilizaciji, tj na fonološko-morfonološkom pravopisu. U vojnoj upotrebi do kraja Prvoga svjetskoga rata koristila se vojna terminologija koja se nalazila u priručnicima Zagrebačke filološke škole prije jezičnih previranja. To je vidljivo na primjeru dnevnika kojega je vodio Kamil Firinger, a riječ je o vojnome dnevniku iz vremena Prvoga svjetskoga rata. Kako je do kraja Prvoga svjetskoga rata prevladavala brozovsko-maretićevska ideja hrvatskoga jezika, iz samoga bunara riječi koje se nalaze u dnevniku Kamila Firingera mogu se pronaći riječi utemeljene na morfonološkome pravopisu, kao npr. *podpukovnik*, *podporučnik* itd. (Ham 2016; 128-130). Jezik vojne terminologije u hrvatskome domobanstvu do 1918. godine počiva na prijevodima s mađarskoga jezika na hrvatski jezik u leksikografskim radovima Bogoslava Šuleka. Kamil Firinger (1893. – 1984.) bio je kulturni i športski djelatnik, intelektualac i sudionik Prvoga svjetskoga rata. Na temelju njegovih ratnih dnevnika Sanda Ham (2016) analizirala je njegov jezik kojim se služio pri pisanju dnevnika. Analizom pisanja dnevnika i pisanja vojnih naziva došla je do zaključaka kako je Firinger naučio pisati prema brozovsko-maretićevoj stilizaciji, ali vojne nazive piše prema pravilima Zagrebačke filološke škole. Ovo su neke riječi domobranskoga nazivlja koje su se našle u gore već spomenutom dnevniku Kamila Firingera: *bacalo mina*, *bataljun*, *bitnica*, *brigadir*, *častnik*, *četna divizija*, *divizija*, *doknadni odjel*, *glavar glavnog stožera*, *kadet*, *kolesnice*, *kolesnički častnik*, *menaža*, *mužar*, *nabojnjača*, *nadoficijal*, *nadporučnik*, *obica*, *ofenziva*, *ognjar*, *ognjar razviđač*, *opkopar*, *parkište*, *pješачki brigadir*, *podčasnik*, *postaja*, *postajno zapovjedništvo*, *postavište za topove*, *povoz*, *pričuvni upravljač*, *pričuvnici*, *pučkoustaska satnija*, *pukovnik*, *pukovnija*, *satnik*, *stanoređa*, *stožer*, *stožerni časnik*, *udjelba*, *umirovljeni zborni zapovjednik*, *vatrostav*, *vodnik*, *zastavnik* (Ham 2016; 137). Iz navedenoga primjera vidljiva je teza o jeziku koji je prevladavao u domobranstvu, sve do 1918. godine a taj je “vojni jezik” ostao nepromijenjen od njegova uspostavljanja, utemeljen je na pravilima Zagrebačke filološke škole, odnosno pripadnika i stvaratelja vojnoga nazivlja Bogoslava Šuleka.

Na zasadama Zagrebačke filološke škole i na štokavskome narječju počiva vojni jezik sve do 1918. godine, no prikupljanjem vojnih naziva redarstvenika Ivana Harabajića, porijeklom iz Krka, dobiva se zanimljiv uvid o vojnome nazivlju čakavskoga porijekla. Harabajić je vojno nazivlje skupio kakvo je dobio od svoga djeda, on od svoga oca i djeda, odnosno prenosilo se s koljena na koljeno (Šimundić 1991; 59). Obitelj Harabajić porijeklom je iz Jajca, koji su se

preselili na otok Krk nakon turskoga zauzimanja jaja 1528. Najrasprostranjenije narječje tada bilo je čakavsko, stoga nam ovaj popis daje uvid u tadašnje vojne nazive činova, odora, vojnih rodova i oružja. Vojni činovi dijelili su se na dočasničke i časničke činove.

Dočasničke činove činili su (Šimundić 1991):

1. Desetač - desetnik
2. Trejsetač – zapovijedao trima desetinama, vođu
3. Vijorni trejsetač

Časničke činove činili su:

1. Podsatnik – zapovijedao trima trejsetačima
2. Satnik – voditelj satnije, čete
3. Trosatnik – kapetan, voditelj trojice satnika
4. Vijorni trosatnik
5. Bojnik – major, zapovjednik bojne
6. Vijorni bojnik - potpukovnik
7. Trobojnik - pukovnik
8. Vijorni trobojnik
9. Kosiz - general
10. Veli kosiz – general pukovnik, glavni zapovjednik vojske

Pridjev *vijorni*, prema Šimundiću (1991) dolazi od imenice *vihor*, po zamuknuću glasa *h* na njegovo mjesto dolazi *j*, i tako nastane *vijorni*, u značenju onaj koji drži zastavu. *Satnik* i *bojnik* danas su terminologizirane riječi u hrvatskome vojnome nazivlju, dok riječ *kosiz* dolazi od imena jednoga hrvatskoga vođe Kosenbcb, danas Kosenac, prema pisanju Konstantina Porfirogeneta, dok je u slovenskome jeziku označavao pripadnika društvenoga sloja između podanika i plemića (Šimundić 1991; 61), dok *veli* ima značenje *veliki*, dakle veći čin od samoga kosiza. Vojno nazivlje poput *jizdic = konjica*, *toporača (topor, sjekira) = bojna sjekira*, *puša = top*, *bat = buzdovan* i dr. dokaz su o postojanju vojnoga nazivlja starije hrvatske vojske koja na čakavskom narječju, ali koje nije ušlo u jezik domobranstva, vjerojatno zbog sukoba Zagrebačke i Riječke filološke škole oko normiranja hrvatskoga jezika 19. stoljeća. Jezikom Zagrebačke filološke škole napisan je *Deutsch-Kroatisches Militär-Wörterbuch* (1893.) njemačko-hrvatski

vojni priručnik tiskan u Beču, autora Isaka Ljuštine. Šest godina ranije napisan je “prvi hrvatski vojnojezični priručnik” (Vrgoč 2021a; 167) *Kroatische Militär=Sprache (Ein Handbuch für den Vorgesetzten im Verkehre mit den Untergebenen)*, tiskan u Beču 1887., autora Aloisa Vukovića von Vedropoljskog. Oba autora ovih djela bili su časnici u domobranskoj vojsci. Sličnosti ova dva priručnika su u tome što sadrže, osim vojnoga leksika, općejezični konverzacijski dio i gramatiku. Od jezičnih značajki Vrgoč (2021a) ističe da su pisani na zasadama Zagrebačke filološke škole i na radovima Bogoslava Šuleka, od pravopisnih pravila (*pješništvo, častnik, neprijatelj, obkopnik, strijeljivo*), umjerenoga purizma (*voditba, skupište, provedbena ustanova, glavnik, čizmomaz, prohod, plivarnica, uzglavnica, nado*), a razlikuju se po čuvanju sinkretizma u dativu, lokativu i infinitivu, gdje *Deutsch-Kroatisches Militär-Wörterbuch* odbacuje nesinkretizme padežnih nastavaka množine imenica u DLI, a *Kroatische Militär=Sprache* ipak čuva nesinkretizme padežnih nastavaka množine imenica u DLI (*zapoviedim, L zapoviedih, zapoviedmi*) (Vrgoč 2021a; 167-169).

5. Na prijelazu u 20. stoljeće

Prvo djelo koje se bavi hrvatskim vojnim nazivljem jest *Vojnički rječnik. (Magjarsko-hrvatski dio)* (1900.) autora Teodora Totha, Dragutina Schweitzera, Šandora Pandića i Mavra Špicera, a drugo izdanje *Hrvatsko-magjarski dio* izlazi 1903. Hrvatsko-mađarski dio sadrži ukupno 574 stranice napisane u dva stupca. U stručnoj literaturi za glavnoga autora ovih rječnika izdvaja se ime Mavra Špicera. Riječ je o hrvatskom publicistu, piscu, prevoditelju, antologičaru i pioniru hrvatskoga esperantizma¹³ i domobranskome časniku. O tom rječniku Vrgoč (2021a) piše:

“Imajući na umu kako se ipak radi o terminološkome, a ne općeuporabnome rječniku, svojom impozantnošću gotovo da konkurira Šulekovim leksikografskim i terminografskim ostvarenjima. Naime, objedine li se ova dva rječnika u jedno izdanje, na sveukupno 1100 stranica srednjega formata – prema gruboj procjeni Piškorca – rječnik donosi oko 60 tisuća natuknica.” (Vrgoč 2021a; 171).

¹³ <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59837> – pristupljeno 25. lipnja 2022.

Dakle, Špicer se uvelike oslanjao na Šuleka u pisanju rječnika, pisan je na podlozi Zagrebačke filološke škole – sadrži sufiks –ba u tvorbi imenica ženskoga roda (*razčlamba, utvrdba*), grafem *dj* za /đ/ (*ladja*), umjereni jezični purizam i dr. U poglavlju 2.4. *Rukopisna ostavština Ivana Tanzlinghera Zanottija* spomenuli smo aneksni rječnik vojnih naziva *Raccolta d'alcuni termini militari che s'attrovano sparsi nel Libro Maresciallo* (1699.) i koliku je važnost imao taj rječnik za hrvatsko vojno nazivlje, da je prozvan “prvim vojnim rječnikom”, a Tanzlingher Zanotti “praocem hrvatskoga vojnoga nazivlja”, stoga se Špicerov *Vojni rječnik* smatra “prvim modernim hrvatskim rječnikom”.

Hrvatsko vojno nazivlje doživjelo je kontinuirani razvoj od vremena kada postaje službenim jezikom u hrvatskome domobranstvu 1868. godine, radovima Bogoslava Šuleka na prijevodima naredbenika, naputaka, obučevnika i vježbovnika za potrebe hrvatsko-ugarskoga domobranstva, *Vojnim rječnikom* Mavra Špicera (1900./1903.) sve do 1918. godine, kada dolazi do ujedinjenja južnih Slavena u zajedničku državu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (kasnije Kraljevina Jugoslavija), i tada skoro pedesetogodišnji razvoj hrvatskoga vojnoga nazivlja prestaje i vojno se nazivlje zamijenjuje srpskim nazivljem. O jezičnim odnosima između Hrvata i Srba 1918. godine Marko Samardžija piše: “...prijelomni je trenutak u hrvatsko-srpskim jezičnim odnosima nastupio 1918. godine stvaranjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca kada je znatan dio hrvatskih jezičnih posebnosti, a najsustavnije hrvatsko pravno i vojno nazivlje, istisnut iz službene porabe...” (Samardžija 1993; 11). Štoviše, Samardžija o triedesetim godinama dvadesetoga stoljeća kaže kako je “...provođenjem unifikacijskoga tipa direktivne službene jezične politike u školstvu, novinstvu, državnoj upravi, pravosuđu, vojsci.” (Samardžija 2019; 152) došlo do većih razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika, čime se pokrenula tema jezikoslovno-normativistička tema. Nazivlje svih struka doživljava svojstveni preobražaj, a vojno nazivlje posebno je bilo ranjivo jer je srpska vojska postala dominantna u novoj višenacionalnoj državi. O razdoblju 1918. – 1941. godine ne možemo više govoriti o hrvatskome vojnome nazivlju, već o srpskom vojnom nazivlju. Sustavno razvijeno, kodificirano i normirano hrvatsko nazivlje preko noći zamijenjuje srpsko nazivlje poput *oficir, štab, đeneral, čata, poljska kujna, vaspitanik, magacin, komandir, izviđaj, naređenje*. O položaju jezične politike u Kraljevini SHS Vrgoč piše: “Drugim riječima, razdoblje međuraća 1918. – 1941. karakterizira unitaristička jezična politika, posebno pravopisna i leksička (općeleksička i terminološka) unifikacija.” (Vrgoč 2021a; 179).

Nakon više od trideset godina zatiranja hrvatskoga vojnoga nazivlja, i hrvatskoga jezika uopće, razdoblje Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.) donosi nove jezične politike. Osniva se povjerenstvo koje je osnovalo Hrvatski državni ured za jezik 28. travnja 1941. godine. Posebno se provodi briga o hrvatskome standardnome jeziku koji se želi očistiti od internacionalizama, pogotovo srpskih, naglašava se važnost jezičnoga purizma u svim nazivljima, tako i u vojnome nazivlju, te se uvodi ‘korienski’ (morfonološki) pravopis. Izbacivanjem srbizama iz vojnoga leksika ponovno se oživljava domobransko nazivlje kakvo je uspostavio Šulek. To nazivlje vraća se iz pasivnoga leksika i ponovno se upotrebljava u Oružanim snagama NDH. O vojnome nazivlju u NDH može se tvrditi da ono nije plod kovanja novih (ustaških) riječi, iako je takvih pokušaja bilo (samovoz = automobil, krugoval = radioaparatus), već je vojni leksik preuzeo radove prijašnjih leksikografa iz 19. stoljeća (*artiljerac/topnik, bočni marš/bočni hod, mimohod/defile (paradni marš), ranac/telećak, rezervist/pričuvnik, bajoneta/bod, egzercirna pravila/vježbovnik, pancir/oklop, revolver/samokres*) (Samardžija prema Vrgoč 2021a; 180).

Nakon sloma NDH u svibnju 1945. i ulaskom Hrvatske u Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju, vojno nazivlje ponovno doživljava sustavno zatiranje. Na temelju Narodnooslobodilačke borbe i djelovanjem partizana za vrijeme Drugoga svjetskoga rata, razvilo se vojno nazivlje čije su karakteristike bile ponovno uspostavljanje srpskoga vojnoga nazivlja uz elemente rusko-boljševičkoga leksika. O statusu hrvatskoga jezika u novoj državi Anđela Frančić i Bernardina Petrović pišu:

“...srpski se nameće kao državni jezik u sudstvu, državnoj upravi, diplomaciji, vojsci, policiji i administraciji... Prekida se s jezičnom praksom iz prethodnoga razdoblja. Zabranjuju se novotvorenice i oživljenice iz toga razdoblja, u jezik se unose mnogi internacionalizmi kojima se zamjenjuju hrvatske riječi te ponovno u hrvatski jezik ulaze mnogi srbizmi (bezbjednost)...” (Frančić i Petrović 2013; 42).

Novosadski dogovor 1954. godine donio je neke zaključke od kojih valja izdvojiti ujednačavanje hrvatskoga i srpskoga nazivlja za sve struke i potreba za zajedničkim pravopisom. Jugoslavenska jezična politika imala je u cilju stvoriti jedan *srpskohrvatski književni jezik*. U tu je svrhu nastojala istisnuti sve razlike koje postoje između srpskoga i hrvatskoga jezika (Grčević 2002; 515). Tako su se ustaljeni vojni nazivi iz 19. stoljeća u vrijeme Austro-Ugarske i Vojne

Krajine, poput *topnik*, *topnički časnik*, *bataljun*, *bojnik*, *ophodnja*, *postrojba*, *stotnik*, *strojni korak*, *strojopuška*, *stožernik*, smatrali nepoželjnima, dapače nedopustivima (Bašić 2021; 611). U jugoslavenskoj vojsci preferiraju se internacionalizmi (riječi francuskoga i rusko-boljševičkoga idioma), a hrvatsko nazivlje se zabranjuje i proganja (Vrgoč 2021d; 191). Zapovjedni jezik u vojsci ponovno postaje srpski jezik, a svaki hrvatski naziv etiketira se kao ustaški naziv. Jezična politika Jugoslavije nije bila sklona hrvatskome jeziku zbog nedostataka marksističkih vrijednosti sveukupne hrvatske kulturne i znanstvene baštine (Bašić 2021; 611), što je dovelo do krivotvorenja hrvatskoga jezika na svim društvenim područjima, posebice na vojnom nazivlju, a korištenje hrvatskih naziva moglo je dovesti do mnogih nepogodnosti, od otkaza na poslu, sve do odlaska u zatvor. Uzmimo za primjer slučaj doktora Ivana Šretera, hrvatskoga liječnika koji je zbog uporabe hrvatskoga jezika bio progonjen, 1987. godine i zatvoren na 50 dana zatvora jer je umjesto *oficir* upotrijebio riječ *časnik* (Grčević 2002; 516). Nekih pokušaja uvođenja vlastitoga nazivlja u okvirima saveznih država ipak je bilo. Nacionalne vojne termine u postrojbe “općenarodne obrane” pokušao je uvesti slovenski general Jaka Akšić 70.-ih godina prošloga stoljeća, a takve zahtjeve temeljio je na donekle liberalnijem Ustavu iz 1974., stoga je postojala određena razina tolerancije na nazive poput *zrakoplovstvo*, *sigurnost*, *stroj*, umjesto *vazduhoplovstvo*, *bezbednost*, *mašina* (Horvatić 1995; 274).

Sustavno zatiranje hrvatskoga nazivlja dovelo je do toga da su hrvatski vojnici potpuno usvojili srpsko nazivlje, stoga nakon uspostave suvremene Hrvatske države, kada se ponovno oživljavalo hrvatsko vojno nazivlje hrvatski vojnici susretali su se s jezičnim poteškoćama u prihvaćanju hrvatskih naziva.

6. Vojno nazivlje u modernoj Hrvatskoj

Stanje hrvatskoga jezika poslije 1990. godine postupno se mijenja na bolje. Hrvatski nazivi državnopravnih institucija zamjenjuju jugoslavenske nazive, u aktivni rječnički sloj ponovno ulaze riječi poput *vojarna*, *časnik*, *topništvo*, *zrakoplovstvo*, dok u pasivni rječnički sloj ulazi *kasarna*, *oficir*, *artiljerija*, *avijacija*. Nakon naglo prekinutoga razvoja vojnoga nazivlja 1918. i 1945. godine jezikoslovci čiste hrvatski jezik od nepotrebnih srbizama i internacionalizama i ponovno se uvodi hrvatsko nazivlje, pogotovo u vojnoj struci. To je dovelo do činjenice da su se

zabranjeni *kroatizmi* mogli neograničeno koristiti na svim komunikacijskim razinama (Grčević 2002; 520). Bogati korpus hrvatskih vojnih naziva, koje smo vidjeli u prijašnjim poglavljima ovoga rada, a pogotovo Šulekovo domobransko nazivlje, ponovno se oživljava i ulazi u vojni leksik. U vrijeme nastanka suvremene hrvatske vojne terminologije, a pod time smatramo devedesete godine 20. stoljeća i nastanka suvremene Republike Hrvatske, postojale su riječi koje su se koristile u vojnoj terminologiji NDH. Riječi poput *časnik*, *dočasnik*, *pješništvo* ili *pozor* koristile su se u vrijeme NDH, ali ne kao riječi koje su proizašle iz te vojne terminologije, dakle “endehazijske”, nego su one preuzete iz leksika iz vremena krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Vojna terminologija NDH predstavila je neke nove riječi koje nisu ušle u suvremenu hrvatsku vojnu terminologiju, poput *samovoz* za automobil, *krugoval* za radioaparatus i sl. (Horvatić 1995; 274).

Na zaključcima Glavnoga stožera Hrvatske vojske koje se održalo 16. prosinca 1991. javila se potreba za sustavno uvođenje hrvatskoga vojnoga nazivlja. Takva potreba dovela je do osnivanja *Savjeta za uvođenje hrvatskoga vojnog nazivlja u Hrvatsku vojsku*, te *Stručne radne skupine* čiji je rad odobrio prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman.

6.1. Razlikovni popis vojnih nazivaka i Vježbovnik oružanih snaga

Glavna zadaća *Savjeta* bila je predlaganje i ocjenjivanje vojnih naziva, promicanje u javnosti i u Hrvatskoj vojsci. U tom radu sudjelovali su brojni jezični stručnjaci. Plod toga rada bio je nastanak *Razlikovnog popisa vojnih nazivaka* (1992./1993.). *Razlikovnik* je imao ulogu da hrvatskim vojnicima, koji su se školovali u vojnim školama u SFRJ, lakše približi i objasni vojno nazivlje iz doba SFRJ i novo, oživljeno, hrvatsko vojno nazivlje poput: jedinice – *postrojbe*, mitraljez – *strojnica*, stožer – *štab* i dr. Nažalost, tijekom 1992. godine rad stručne radne skupine se ugasio i prestalo se brinuti o sustavnoj izgradnji novih vojnih naziva, a tek 2018. godine, dakle skoro 30 godina nakon hrvatskoga osamostaljenja, izlazi hrvatski vojni objasnidbeni jednojezičnik autorice Marice Šarić pod naslovom *Pojmovnik hrvatskoga vojnog nazivlja*.

Vježbovnik oružanih snaga Republike Hrvatske bio je osnovni pravilnik kojim su utvrđeni načini i postupci svih rodova Hrvatske vojske koji su se provodili na kopnu, u vidu vježbovnih radnji. Izrada *Vježbovnika* započela je u prosincu 1991. godine, a konačna verzija dovršena je 8. svibnja 1992. godine potpisom tadašnjega predsjednika Franje Tuđmana. Napisan je na

hrvatskom jeziku, a vojno nazivlje prihvaćeno je od strane *Stručne radne skupine*. Sadržaj *Vježbovnika* sastojao se od 8 glava u kojima su se definirale vježbovne radnje poput stavova bez oružja i s oružjem, kretanja i okreti, zatim pozdravljanja i prilaženja osobama viših činova, podizanja i spuštanja zastava na svečanostima, počasnih pucnjeva i dr. Jedinstveno postupanje u svim oružanim postrojbama Republike Hrvatske osigurano je zahvaljujući davanjem *Vježbovnika* na uporabu. Za promidžbu vojne terminologije služili su brojni časopisi koji su izlazili u vrijeme rata na području Republike Hrvatske. Ovo su neki: *Branimir*, *Hrvatski bojovnik*, *Gardist*, *Pozor* itd. Ipak, najzaslužniji časopis za populariziranje novoga vojnoga leksika ima časopis *Hrvatski vojnik*, koji idanas izlazi.

6.2. Izgradnja vojnoga nazivlja u Republici Hrvatskoj

Izgradnja suvremenoga hrvatskoga vojnoga nazivlja 90.-ih godina nije išla bez poteškoća. Hrvatski vojnici odgojeni u vojnim školama diljem Jugoslavije naučili su srpski zapovjedni jezik, usvojili srpski jezični osjećaj, stoga im je bilo problematično preći na hrvatsko vojno nazivlje. Prisilno nametnuto srpsko nazivlje bilo je potrebno odstraniti i ponovno izraditi u hrvatskom jezičnom duhu. Tako je istaknuti hrvatski jezikoslovac Stjepan Babić u časopisu *Hrvatski vojnik* (Babić 1992; 21-24) razmatrao neka goruća pitanja o vojnim nazivima *zrakoplov*, *uzletište*, *topništvo*, *višecijevni raketni bacač* i dr. Riječ *avion* zamijenila je domaća riječ *zrakoplov*, napravio ju je Bogoslav Šulek i uvrstio je u svoj *Njemačko-hrvatski rječnik* iz 1860., a tvorbeno je napravljena složeno-sufiksalsnom tvorbom: *zrak+o-+plov*, u značenju onaj koji plovi zrakom. *Plov* Šulek uzima od pojma brod, jer brodovi plove morem/rijekom, a *zrakoplov* plovi zrakom. *Avion* dolazi od latinske riječi *avis* (ptica), i ta se riječ ipak zadržala u hrvatskom jeziku, dok srpski jezik ima riječ *vazduhoplov*, ali su često koristili tuđice i kod njih se ustalio vojni naziv *avion*, a izgradnjom hrvatskog vojnog nazivlja prevladava riječ *zrakoplov*. Kod riječi *uzletište* postojala je polemika može li to biti ispravan naziv ili ne. To je hrvatski naziv za riječ *aerodrom* (koja je došla od grč. *aer* 'zrak' i *dromos* 'trkalište'). Na polemike kako *uzletište* označava samo dio staze na koju zrakoplovi uzlijeću, a ne i slijeću, Babić kaže da kada je riječ o nazivu on ne mora pokrivati cijelo područje pojma već samo njegov dio (Babić 1992; 22), objašnjavajući na primjeru *dizalo* - ima tvorbeno značenje ono što diže, ali *dizalo* također i

spušta ali ga nitko ne zove spuštalo. Babić također sugerira da je s lingvističkoga stajališta između više istovrijednica bolje koristiti domaću riječ, a ne stranu, u ovome slučaju *uzletište* ili *zračna luka* od *aerodrom* (Babić 1992; 22). *Artiljeriju* je zamijenila domaća riječ *topništvo*, ali je zbrku predstavljala nedovoljna širina značenja riječi *topništvo*, jer je obuhvaćalo samo topove uz izostanak drugih vrsta oružja poput haubica, višecijevnih raketnih bacača i dr. Problem leži u tome, prema Babiću, što *topništvo* nije doživjelo sustavan razvoj kroz dulji vremenski period, kada se razvijala nova vrsta oružja poput navedenih haubica i dr., stoga je ta riječ ostala neproširena u svome značenju (Babić 1992; 22). Zanimljivo je pogledati i odnos istoznačnica *dobrovoljac* – *dragovoljac*. Naime, *dragovoljac* je bila rijetka riječ u hrvatskome jeziku i ona je 90.-ih godina doživjela golemu rasprostranjenost kod hrvatskih govornika kojom se označavalo ljude koji su se borili u Domovinskom ratu, dok je tadašnja česta riječ *dobrovoljac* označavala samo sudionike Drugoga svjetskoga rata, a ne i sudionike Domovinskoga rata (Grčević 2002; 523).

Hrvatsko vojno nazivlje u 21. stoljeću posebno je obilježeno engleskim utjecajem, zbog svoje prevladavajuće uloge u NATO-u. O preuzimanju engleskih naziva u stvaranju hrvatskih naziva poseže se iz razloga terminoloških praznina u sustavu (Vrgoč 2021a; 221). Novi termini poput *air policing*, *situational awareness*, *alpha scramble*, *collator*, *mission creep* i dr. riječi su koje se koriste u NATO terminologiji, a za koji hrvatski jezik mora pronaći odgovarajuće termine koji bi bili u duhu hrvatskoga jezika. U većini slučajeva hrvatski jezikoslovci samo preslikaju sintaktičke uzore iz engleskoga jezika u hrvatski jezik. O terminološkim problemima tih novih termina bavio se Vrgoč (2021a) u svojem doktoratu *Terminološki aspekti stvaranja hrvatskoga vojnoga nazivlja*.

7. Zaključak

Ovim se radom nastojalo ukratko prikazati kako se razvijalo hrvatsko vojno nazivlje kroz povijest. Radom se nije ulazilo u dubinsku analizu nekoga određenoga vremenskoga područja, nego se zahvatila šira slika u bilježenju vojne riječi kroz povijest. Donosi se kratki uvid o terminologiji kao znanosti i njenim počecima na temeljima učenja Eugena Wüsterera, odnosno *Bečke terminološke škole*. Zatim se objašnjava razlika između pojma terminologija i nazivlje, prikazuju se osnovna načela koja tvore terminologiju kao znanost, a hrvatsko vojno nazivlje uvelike je utemeljeno na klasičnome “visterijanskome” pristupu. Kao jednostavan instrument pri sistematiziranju naziva hrvatskih struka od velike je pomoći *Hrvatski terminološki priručnik*.

Istraživanjem hrvatske leksikografije prikazala se duga tradicija zapisivanja vojne riječi. Prvi spomen vojne riječi nalazi se 1578. godine u dvama vojnim pravilnicima, koji su prevedeni na hrvatski jezik ozaljskoga govornoga područja. Od izdanja tih pravilnika nije prošlo niti dvadeset godina, kada Faust Vrančić piše svoj *Rječnik pet najuglednijih jezika*, prvijenac hrvatske leksikografije, i u njemu nalazimo obilje vojnih riječi. Svaki sljedeći rječnik – od Jakova Mikalje, Jurja Habelića, Ardelia Della Belle, Andrije Jambrešića, Ivana Tanzlinghera Zanottija - sadržavao je nove pojmove vojnih naziva. U preporodnome razdoblju 19. stoljeća vojno nazivlje doživljava procvat: u rječniku Ivana Mažuranića i Jakova Užarevića, sve do Bogoslava Šuleka. Šuleku pripada posebno mjesto u povijesti hrvatske leksikografije, s pravom ga se zove ocem hrvatskoga vojnoga nazivlja zbog njegovog rada na usustavljanju domobranskoga nazivlja. Šulekovi puristički zahvati sačuvali su se do dana današnjega u nazivlju vojne struke. U vremenima kada Šulek prevodi mađarske vojne pravilnike, leksikografska ostvarenja ostvaruju i pripadnici domobranske časničke elite, poput Stjepana pl. Šašića, Aloisa Vukovića i Isaka Ljuštine. Njihova djela nisu dovoljno istražena u hrvatskoj znanosti, stoga ostaju budućim predmetima istraživanja. Hrvatsko vojno nazivlje u 20. stoljeću doživljava tragičnu sudbinu. Njegov prvi prekid događa se 1918. godine kada Hrvatska ulazi u zajedničku državu sa Srbima i Slovincima – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – i službeni jezik vojske postaje srpski jezik. Hrvatsko vojno nazivlje se zatiralo i odbacivalo. U vrijeme Nezavisne Države Hrvatske 1941.-1945. hrvatski jezik ponovno postaje službeni u vojsci, oživljava se domobransko nazivlje, ali se također radi na purističkome planu kovanja novih riječi vojnoga nazivlja. Krajem Drugoga svjetskoga rata 1945. godine hrvatsko vojno nazivlje po drugi puta postaje zabranjeno u novoj

državi Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji. U vojsci se ponovno pričalo srpskim jezikom, a hrvatski nazivi okarakterizirani su kao “ustaški”, iako potječu iz vremena 19. stoljeća. U modernoj Hrvatskoj državi, koja je nastala u devedesetim godinama prošloga stoljeća, hrvatski jezikoslovci odbacuju srpske nazive i ponovno se radi na uvođenju hrvatskoga jezika u vojsku. Oživjelo se staro domobransko nazivlje, ali se također ono upotpunjuje internacionalizmima, posebice anglizmima, u 21. stoljeću.

8. Literatura

1. Anić, Vladimir. 2007. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber
2. Babić, Stjepan. 1992. "Topnici protiv artiljeraca. O nekim (ne)spornim vojnim nazivima". U: *Hrvatski vojnik* 2, 26: 21-24.
3. Bašić, Nataša. 2021. *Vukovci i hrvatski jezični standard*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Fakultet Hrvatskih studija.
4. Benacchio, Rosanna, Han Steenwijk, Željko Jozić i Nada Vajs Vinja. 2012. "Digitalna obradba rukopisnoga rječnika Vocabolario di tre nobilissimi linguaggi, italiano, illirico, e latino Ivana Tanzlinghera Zanottija (1651. – 1732.)". U: *Filologija* (58):19–38.
5. Birtić, Matea Andrea, Blagus Bartolec, Goranka, Hudeček, Lana, Jojić, Ljiljana, Kovačević, Barbara, Lewis, Kristian, Matas Ivanković, Ivana, Mihaljević, Milica, Miloš, Irena, Ramadanović, Ermina & Vidović, Domagoj. 2012. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje ; Školska knjiga.
6. Bockholt, Volker, Zrnka Meštrović i Nada Vajs. 2001. "Nepoznati dvojezični rječnik Ivana Tanzlinghera Zanottija". U: *Filologija* (36–37):45–59.
7. Cabré, Maria Theresa. 2000. "Elements for a theory of terminology: Towards an alternative paradigm". U: *Terminology* 6(1). 35–57.
8. Cabré, Maria Theresa. 2003. "Theories of terminology: Their description, prescription and explanation". U: *Terminology* 9(2). 163–199.
9. Dukat, Vladoje. 1937. *Rječnik Mažuranića i Užarevića*. Rad JAZU knj. 115.
10. Fin, Monica. 2019. "Da Zara alla British Library: il curioso viaggio del Vocabolario dei tre nobilissimi linguaggi di Ivan Tanzlingher Zanotti". *Italica Belgradensia*. No. speciale, *Studi in onore di Mirka Zogović*, pp. 83 - 94: 83.
11. Frančić, Anđela i Bernardina Petrović. 2013. *Hrvatski jezik i jezična kultura*. Zaprešić: Visoka škola za poslovanje i upravljanje „Baltazar Adam Krčelić“
12. Gabrić-Bagarić, Darija. 2000. "Dijalektna podloga rječnika Blago jezika slovinskoga (1649. – 1651.) Jakova Mikalje". U: *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 26(1):45–58.
13. Grčević, Mario. 2002. "O hrvatskim jezičnim promjenama 90-ih godina." U: *Forum : mjesečnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, XXXXI (LXXIII, 4-6), 514-552.

14. Ham, Sanda. 2016. Hrvatsko domobransko nazivlje. U: *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 63(4–5):126–40.
15. Horvat, Vladimir. 2012. “Postignuća isusovačkih leksikografa dopreporodnoga razdoblja”. U: *Filologija* (58):163–89.
16. Horvat, Marijana, Lana Hudeček i Milica Mihaljević. 2015. Jezik hrvatskih znanstvenih tekstova u 19. stoljeću. U: *Povijest hrvatskoga jezika. 4. knjiga: 19. stoljeće*. Zagreb: Croatica.
17. Horvatić, Ivica. 1995. Nova terminologija u Hrvatskoj vojsci. U: *Prevođenje – suvremena strujanja i tendencije: zbornik radova* [ur. J. Mihaljević Djigunović i N. Pintarić], 273– 80. Zagreb: Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku.
18. Hudeček, Lana i Milica Mihaljević. 2012. *Hrvatski terminološki priručnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
19. Hudeček, Lana, Milica Mihaljević. 2019. Kako normativnu preporuku donosi terminolog, a kako standardolog? U: *Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku održanoga od 3. do 5. svibnja 2018. Jezik i um* (pp. 3–30). Zagreb: Srednja Europa.
20. Katičić, Radoslav. 1999. Načela standardnosti hrvatskoga jezika. U: *Norme i normiranje hrvatskoga standardnoga jezika* [ur. M. Samardžija], 295–307. Zagreb: Matica hrvatska.
21. Lopašić, Radoslav. 1884. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium: Knj. 1. Od godine 1479 do 1610*. Zagreb: Academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium.
22. Luzer, Josip i Sandra Tominac Coslovich. 2016. “Leksikografska obrada glagola, glagolskih kolokacija i sintagmi u dvojezičnim tehničkim rječnicima”. U: *Jezikoslovlje* 17, 3: 519-556.
23. Mamić, Mile. 2007. Hrvatsko vojno nazivlje u rječniku Juridisch-politische Terminologie. U: *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 54(2):55–60.
24. Mamić, Mile. 2008. Hrvatsko vojno nazivlje u rječniku Juridisch-politische Terminologie. U: *Babićev zbornik o 80. obljetnici života* [ur. S. Mirković], 180–98 Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske.
25. Martinčić, Ivan. 2020. *Šulekijana i šulekizmi u šulekografiji i hrvatskoj leksikografiji*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada.

26. Mihaljević, Milica. 1984. "Nazivlje i terminologija". U: *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 32, 5:148–49.
27. Palfy, Géza. 2003. Az első horvát hadiszabályzatok (1578) magyarországi gyökerei [The Roots of the First Croatian Military Reglements (1578) in Hungary]. U: *Népek együttélése Dél-Pannóniában. Tanulmányok Szita László 70. születésnapjára.* [ur. I. Lengvári i J. Vonóy.], 295–304. Pécs: Pro Pannonia.
28. Petrović, Bernardina i Dalibor Vrgoč. (2020). Juxtaposing the Croatian military terminology of two groundbreaking 19th century dictionaries. U: *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 0(13), str. 65-92.
29. Putanec, Valentin. 1962. Leksikografija. *Enciklopedija Jugoslavije*, 5. (Jugos-Mak), 503-511. Zagreb. Jugoslavenski leksikografski zavod.
30. Samardžija, Marko. 1993. Jezični purizam u NDH: savjeti Hrvatskoga državnog ureda za jezik. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
31. Samardžija, Marko. 2004. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika.* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
32. Samardžija, Marko. 2015. Hrvatski leksik i leksikografija u 19. stoljeću. U: *Povijest hrvatskoga jezika. 4. knjiga: 19. stoljeće.* Zagreb: Croatica.
33. Samardžija, Marko. 2019. *Hrvatska leksikografija. Od početaka do kraja XX. stoljeća.* Zagreb: Matica hrvatska.
34. Šimundić, Mate. 1991. Prilog hrvatskomu vojnomu nazivlju i oružju. U: *Čakavska rič*, XIX(1), str. 59-72.
35. Vajs Vinja, Nada. 2011. "Još jedan rukopisni rječnik Ivana Tanzlinghera Zanottija". U: *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 37(1):199–260.
36. Vajs Vinja, Nada, Zečević, Vesna, Jojić, Ljiljana, Nakić, Anjuška, Ott, I., Cvitanušić Tvico, Jelena, Đurđević, Ranka, Gligorić, I., Korajac, A. & Kotarac, I. 2015. *Veliki rječnik hrvatskoga standardnoga jezika.* Zagreb, Školska knjiga.
37. Vince, Zlatko. 1990. *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izbora.* Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
38. Vončina, Josip. 1979. "Vrančićev rječnik". U: *Filologija*, 9., 7-36.

39. Vrgoč, Dalibor. 2020. "Ivan (Giovanni) Tanzlingher Zanotti – praotac hrvatskoga vojnog nazivlja / Ivan (Giovanni) Tanzlingher Zanotti – the Forefather of the Croatian Military Terminology". U: *Ricerche Slavistiche*, 3 (LXIII), 405-447.
40. Vrgoč, Dalibor. 2021a. 'Terminološki aspekti stvaranja hrvatskoga vojnoga nazivlja', Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, citirano: 24.06.2022.
41. Vrgoč, Dalibor. 2021b. Tko je bio hrvatski krajiški časnik S. S. K.?. U: *Vojna krajina u suvremenoj historiografiji* [ur. D. Roksandić i V. Muić]. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije i FF press.
42. Vrgoč, Dalibor. 2021c. Domobranska časnička elita kao sustvarateljica vojnoga nazivlja. U: *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 47(2), str. 479-507.
43. Vrgoč, Dalibor. 2021d. Internacionalizmi kao (ne)potrebno terminološko pribježište u vojnome nazivlju. U: *Filologija*, 77, 189-224.

8.1. Izvori

1. Habelić, Juraj. 1670. *Dictionar ili Réchi szlovenszke zvezega ukup zebrane, u red postaulylene, i Diachkemi zlahkotene tredom Jurja Habelicha*. Pretisak Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1999.
2. Mikalja, Jakov. *Blago jezika slovinskoga ili Slovník u Komu izgovarajuse rjeci slovinske Latinski, i Diacki. Thesaurus linguae Illyricae sive Dictionarium Illyricum. In quo verba Illyrica Italice, et Latine redduntur, Romae: et sumptibus Sacrae congregationis de propaganda fide impressum, Loreto, apud Paulum et Io. Baptistam Seraphinum*. Transkripcija i leksikografska interpretacija [ur. Darija Gabrić-Bagarić]. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2011.

8.2. Internetski izvori:

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=60954> - pristupljeno 5. svibnja 2022.

<https://rjecnik.hr/search/?strict=yes&q=lopta> - pristupljeno 5. svibnja 2022.

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14198> - pristupljeno 5. svibnja 2022.

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=59837> – pristupljeno 25. lipnja 2022.

<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> – pristupljeno 15. kolovoza 2022.

https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19mUBF%2F – pristupljeno 15. kolovoza 2022.